

4p

Bez cīņas nav uzvaras!

BRĪVĪBA

LATVIJAS SOCIĀLDEMOKRATISKĀS
STRĀDNIĒKU PARTIJAS MĒNESRAKSTS
FREEDOM — Periodical of the Latvian Social Democratic Party

Nr. 10 (404)

STOKHOLMĀ

1988

*Brāz bangas, tu naidīgā pretvara,
Mēs tāles sniegsim, kur laimība!
Rainis*

Ulafs Jāņsons

PAR PATVALDĪBU UN (PAT)VARĪBU

Kopš "tētiņš" Ivans III 15. gadsimta otrā pusē okupēja Pliskavas un Novgorodas pilsetu republikas un izkāva turienes pašvaldīgos namniekus, krievu valsts vēsture pazīst tikai divas sabiedriskās iekārtas formas: patvaldību (samoģeržavije) un "juku laikus" (anarchiju). Pārlicība, ka ir tikai šīs divas iespējas, ir dziļi nostiprinājusies isto krievu ļaužu vairākuma apziņā.

Atbilstīgi šim "svētajam mantojumam" arī padvara noformējās kā centralizēta patvara ar saviem ģeniālajiem, talantīgajiem, gādīgajiem utt. "tētiņiem" priekšgalā. Visi "tētiņi" ir apgalvojuši, ka viņi pārstāv un aizstāv tautas jeb "visplašāko darbaļaužu masu" intereses un ved tās pretī komūnisma gaišajai nākotnei. Visi viņi ir arī cīnījušies par "patiesas demokrātijas pazīdināšanu", kas savukārt tomēr nav traucējis stiprināt centralizēto patvarību. Kad dižais "tautu tēvs" (viņa slavenās valdīšanas laikā vēl nebija izveidota padtauta) dāvāja saviem bērniem "visdemokrātiskāko Konstitūciju pasaulē" (1936. g.), tā nebūt nekavēja viņu ievadīt visvērīgāko tautu pogromu, kāds jebkad un jebkur bija pieredzēts.

Ja varas jautājums bija sekmīgi atrisināts krieviski tradicionālajā garā, tad viss pārējais samērā īsā laikā sagāja grīstē. Ar padomju dzimtbūšanu bija radīts permanents pārtikas trūkums, ar centralizēto plānošanu - organizēts ekonomisks chaoss, lejuplīde un fantastiska blēdību sistēma, ar izplānoto migrāciju un "internacionalizācijas procesu" - morālisks pagrimums, apātija un saasinātas "starpnacionālas attiecības". Tāpēc pašreizējais "tētiņš", sekodams mūžsenajiem paraugiem, ir pieteicis lielas demokrātiskas politreformas, kas paredz vēl lielāku varas koncentrāciju Maskavas "gosudara" (valdnieka) rokās, apvienojot ģenseka un jauna pilnvarīga prezidenta amatus. Par šo patvaldības pastiprināšanu nesen kritiskas piebildes izteica visai vientulīgais krievu demokrāts Andrejs Sacharovs, jo runāt joprojām vēl ir atļauts.

Par dažiētiem "uzlabojumiem" Konstitūcijā, kas stiprina izburbušās koloniālās imperijas centrālismu, pašlaik sastraukti ir igaunji un viņu kaimiņi, kuņģi visiem spēkiem tiecas pēc decentralizācijas. Tai pašā laikā, atbilstīgi maskaļu "tautvaldības" izpratnei, PSRS Augstākā Padome (28. okt.) piešķīra čekistu triecienvienībām plašākas tiesības piedalīties demokrātisko procesu gaitā, t.i. apspiest neveselīgas

IZVILKUMI NO LSDSP PROGRAMMAS... TĀLĀKIE MĒRĶI

(...) Atzīstot, ka tagadējā krievu komūnistu diktatūra Latvijā var vēl pastāvēt ilgāku laiku un ka tā var izbeigties vienīgi Padomju savienībai demokratizējoties vai arī krievu imperijai sabrūkot, LSDSP aicina latviešu tautu dzimtenē un trimdā apzināties, ka mūsu mērķis ir un paliek neatkarīga un demokrātiska Latvija, kas ietilptu demokrātiskās Eiropas Savienotās Valstīs, kad tādas nodibinātos. (...)

(Turp. 16. lpp.)

Uldis Gērmanis

AKTUĀLAIS MOMENTS AR PRIEKŠVĒSTURI (Ko "moments" no mums prasa?)

I

Latviešu lielinieki un krievu boļševiki savos mītiņos, kongresos, konferencēs un plēnumos no laika gala kā vienu no svarīgākiem dienas kārtības punktiem ir allaž apsprieduši "tekošo" jeb aktuālo momentu. Dažreiz tas dēvēts arī par tagadējo momentu, tagadējo stāvokli vai arī politisko stāvokli. Pēc tā iztīrīšanas ir pieņemtas rezolūcijas, cenšoties dot atbildi uz jautājumu "ko moments no mums prasa?" — kādu nostāju, kādu rīcību un taktiku? Bieži vien šīs rezolūcijas sākas ar formulējumu: "Tekošais moments pavēloši prasa..."

Jāievēro, ka boļševiki vienmēr ir devuši priekšroku *politiskiem mērķiem un uzdevumiem*, kamēr Rietumu demokrātiju pārstāvi lielā mērā jūtas spiesti vadīties no apsvērumiem "cik tas maksās?", "ko varēs pārdot?", "cik cilvēkiem kāds ligums sagādās darbu?" utml.

Tas nenozīmē, ka boļševiki neprastu sīkstī kaulēties un panākt sev ļoti izdevīgus ekonomiskus nolīgumus. Gluži otrādi. Viņi pat ir pratuši likt "buržujiem" finansēt savus dažādos operatīvos pasākumus — padomju izspiedi, dezinformāciju un propagandu. Taču visu boļševiku domāšanu un plānošanu caurauž *politiski apsvērumi* jo, gūstot politiskas uzvaras, automātiski iespējams iegūt visu pārējo — noteikšanu par saimniecību, kultūru un sabiedrisko struktūru. Politiskai vadībai Padomju Savienībā un tai pakļautajās zemēs ir padotas arī visas pārējās sadzīves sfairas. To piemēram labi saprot Rakstnieku savienības valdes tagadējais priekšsēdis (agrāk — pirmsekretārs) *Jānis Peters*, kas 1985. gada novembrī (DzB, 1985, nr 46) autoritāti paskaidroja:

"Rakstnieki ir sabiedriski darbinieki. *Rakstnieks vienmēr nodarbojas ar politiku.*"

Rietumos turpretī samērā daudzi cilvēki pat lepojas, ka viņi, lūk, ar politiku nenodarbojas (tikai ar andeli, rūpniecību, "tīro" zinātni, kultūru, mākslu). Viņus arī neinteresē dziļāk iepazīties ar pretinieka domāšanu, darba metodēm un taktiku. Tāpēc nav jābrīnās, ka krievu boļševiki, par spīti absurdam saimniecībai, vispārējai padļaužu demoralizācijai, sociālai un nacionālai ne-taisnībai, ir spējuši līdz pat šai dienai gūt panākumus t. s. "ārējā frontē" (ārpolitikā).

No pretinieku panākumiem ir derīgi mācīties. Tāpēc arī esmu licis šīs sanāksmes apspriešanā aktuālo momentu. Taču situācijas labākai izpratnei gribu vispirms sniegt koncentrētu *pašreizējā momenta priekšvēsturi*. Tā izskaidro, kāpēc moments ir tāds, kāds tas ir.

✱

Ir isumā jāpaskaidro pie pašreizējās situācijas saknēm — pie 1917. gada lielinieku apvērsuma Krievijā un pilsoņu kara raksturīgākajām iezīmēm. Pēc marksisma klasiķu (K. Marksa, F. Engelsa) mācībām *soc-revolūcija* iespējama (tā neizbēgami nāks) augsti attīstītās kapitalistiskās valstīs. Atpalikušajā cara Krievijā šāda revolūcija "likumsakarīgi" nebija iespējama; tā bija galīgā *pretrunā ar histomatu* (vēsturisko materiālistu).

Tāpēc *mazinieki* (meņševiki), būdami stingri uzticīgi šai "priecās mācībai" jeb "zinātniskajam sociālismam", 1917. gadā *katēgoriski noraidīja domu par soc-revolūciju Krievijā kā nezinātnisku un neiespējamu*.

Ļeņins tādu nostāju apzīmēja par talmudismu un mānīcību. Viņu interesēja viena lieta — *varas sagrābšana* kara novājinātajā un dezorganizētajā Krievijā. Taču proletāriāts bija par vāju (krievu proletāriāts turklāt mazattīstīts), lai ar tā atbalstu sasniegtu iekāroto mērķi. Bet Ļeņins jau kopš 1905. gada revolūcijas bija skaidri saskatījis, kur slēpās tas *eksplozīvais spēks*, ar kuŗa palīdzību viņš varēja uzspīdzināt veco krievu koloniālo imperiju — tās bija *apspiestās nekrievu tautas* (57% no Krievijas iedzīvotājiem pēc 1897. g. tautas skaitīšanas; īstenībā nekrievu pārsvars bija vēl lielāks, jo oficiālā statistika bija "frizēta"). Šajā koloniālajā imperijā bez tam vairākas nekrievu tautas bija sasniegušas augstāku kultūras un izglītības līmeni nekā valdītājas tautas lielumu lielā daļa. Tā bija augstākā mērā paradoksāla situācija.

Ļeņins nav devis nekā sevišķi ievērojama komūnisma ideoloģijā, bet viņš bija izcils partijas stratēģs un taktiķis, ļoti apsviedīgs un pragmatiskais reālpolitiķis. Atšķirībā no citiem krievu politiķiem, viņš prata *saskatīt svarīgāko* faktiskajos apstākļos (the simple facts of the case) un izdarīt attiecīgus secinājumus. Ļeņins radīja saukli "*Krievija ir tautu cieltums*" un izgāja cīņā par varu kā Krievijas paverdzināto tautu atbrīvotājs. Savā stratēģijas programmā, kas pazīstama kā Ļeņina *Aprīļa tezes* (1917), viņš bargi nosoda vecās Krievijas imperiālistu un citu tautu bēdēšanu, apsolot visām nekrievu tautām *pilnīgas pašnoteikšanās tiesības* (arī tiesības atdalīties no Krievijas) un vispilnīgākās nacionālo brīvību garantijas. Viņš gan piebilda, ka proletāriātam ir vēlama liela valsts. Tāpat viņš izteica cerību, ka nekrievu tautas, iegūstot pilnīgu vienlīdzību, nemaz nevēlēsies no Krievijas atdalīties.

Pret Ļeņina taktiku nacionālajā jautājumā nostājās vairāki redzami boļševiki (piem., Bucharins, Pjatakova u. c.). Partijas VII konference 1917. gada maijā ar balsu vairākumu tomēr apstiprināja šīs Ļeņina tezes. Līdz ar to boļševiku partija ieguva ārkārtīgi izdevīgas izejas pozīcijas savam propagandas darbam

un cīņai par varu. Viņu militārie un politiskie pretinieki Krievijas pilsoņu kara turpretī labāk gāja bojā, nekā atteicās no imperiālistiskās prasības pēc "*nedalītās un vienotās*" Lielkrievijas. Nekrievu nozīme boļševiku valsts apvērsumā un pilsoņu kara bija ārkārtīgi liela, un pēc uzvaras izcīnīšanas to arī savās rezolūcijās oficiāli atzina un apliecināja kompartijas XII kongress (1923). Tur teikts:

"Nebūs gan vairs jāšaubās par to, ka šīs (nekrievu tautu) atbalsts kļuva par vienu no izšķirošajiem momentiem, kas noteica mūsu partijas uzvaru Oktobra dienās... Nebūs gan jāpierāda, ka bez šādas uzticības krievu proletāriāts nebūtu varējis uzvarēt Kolčaku un Denjikin, Judeņiču un Vranglu."

Šai sakarā toreiz it īpaši bija izcēlušies divu tautu locekļi — latviešu lielinieki ar viņu vadībā nonākušajiem sarkanajiem strēlniekiem un žīdi, kam bija ievērojama loma politiskajā un organizatoriskajā darbā. Toreiz arī radās pazīstamais izteiciens, kas nav gluži aizmirsts vēl šodien: "Padomju vara Krievijā balstās uz latviešu durkļiem, žīdu galvām un krievu muļķību." Tāpat arī citu nekrievu tautu pārstāvjiem — gruziniekiem, armēņiem, somiem, poļiem, igauņiem, leišiem (mazākā mērā), ukraiņiem u. c. — bija nenoliedzami nopelni revolūcionāro cīņu laikā. Vārdu sakot, šo veco boļševiku jeb t. s. *Ļeņina gvardes* rindās bija nesamērīgi liels skaits nekrievu. Pēc uzvaras pilsoņu kara viņi izvirzījās *vadītājos posteņos* partijā, administrācijā, diplomātijā, kultūras dzīvē un armijā (tā, piem., padomju gaisa spēkus, tanku kaŗaspēku, armijas izlūkošanu un civilo aizsardzību līdz Staļina lielajam teroram komandēja latviešu ģenerāļi). Bet Ļeņins pats sava mūža pēdējos gados bija visai pesimistisks par turpmāko sabiedrisko attīstību viņa dibinātajā "revprolet-valstī" (revolūcionārā proletāriāta valstī). Tai dienā, kad Padomju Krieviju oficiāli pasludināja par Padomju Savienību (1922. g. 30. dec.), viņš ierakstīja savās piezīmēs:

"Nav nekādu šaubu, ka mūsu nedaudznie internacionālisti nosliks šovinistisko lielkrievu jūrā kā mušas pienā."

Šai Ļeņina aizredzei bija vairāki objektīvi iemesli. Revolūcijas un pilsoņu kara laikā no Krievijas atdalījās Somija, Baltijas valstis un Polija, bet Rumānija ieguva Besarabiju. Jaunā Padomju Savienība pēc iedzīvotāju sastāva tāpēc bija *daudz krievviskāka valsts* nekā sabrukusi cara koloniālā imperija.

Kompartijas diktatūras nostiprināšana gāja roku rokā ar padomju valsts arvien stingrāku *centrālizāciju*. Līdz ar to vēl vairāk izcēlās Maskavas un centrālo (lielkrievu) apgabalu nozīme. Centrālizētājā

birokratiskajā pārvaldē strauji pieauga ierēdņu un dažādu "specu" skaits. Šis "aparāts" gribot negribot bija spiests pārņemt savā kalpībā daudz veco cara birokratu, tāpat kā padomju armija savās rindās bija uzņēmusi vairākus desmit tūkstošus cara armijas virsniekus. Vecais krievu režims gan bija sadragāts, bet tā **birokratiskās un militārās (tāpat šovīnistiskās un imperiālistiskās) tradīcijas un metodes** ietilpa un iekļāvās padomju sistēmā. Tas bija ietekmīgs, kaut arī sākuma gados latents sabiedrīks faktors.

Tai jaunajai nomenklatūrai (virššķīrai), kas izauga aizvien ģeniālākā Staļina pavēnī, vecās Ļeņina gvardes revolucionārās un internacionālās idejas bija visai svešas un tālas. Tā bija arī daudz krieviskāka un tīkkoja pēc augstākajiem amatiem, kas bija "Ļeņina līdzgaitnieku" (dažādu tautu pārstāvju) rokās.

Jāpiebilst, ka plašās krievu aprindās vispār gruzdēja **nāids un skaudība pret nekrieviem** (it īpaši pret žīdiem), kas savu revolūcionāro nopelni dēļ bija izvīzējušies vadītājos posteņos. Par to ir liecinājuši vairāki neitrāli novērotāji, piemēram, zviedru slavists Antons Karlgrēns, kas 1924. gadā ilgāku laiku uzturējās Padomju Savienībā. Savā novērojumam un faktiem bagātajā grāmatā **Bolsjevikernas Ryssland** (Stockholm 1925) viņš attēlo sakāpināta naida izpausmes pret žīdiem krievu sabiedrībā un arī kompartijā. Viņam jādzird apgalvojumi, ka žīdiem pieder vara Krievijā, ka proletdiktatūra ir žīdu diktatūra un tamlīdzīgi. Un Karlgrēns ar bažām secina:

"Gribot negribot jādama par pareģojumu, ka bolševiku lielais eksperiments beigsies ar lielāko žīdu pogromu pasaules vēsturē."

(Šis pareģojums piepildījās vēl vērienīgākā veidā — tas vērsās vispār pret nekrieviem. Speciālo un galīgo žīdu pogromu, ko tautu tēvs sāka plānot 1952./53. g., aizkavēja viņa nāve).

Bolševiku sākotnējās cerības uz **permanentu revolūciju**, t. i. revolūcijas izplatīšanos Eiropā un citos kontinentos, drīz vien pagaisa. Nacionālas intereses un agresīvas nacionālistiskas ideoloģijas bija izrādījušās stiprākas par proletinternacionalismu. Tas nepalika bez ietekmes uz sabiedrisko attīstību Padomju Savienībā, kuŗas kompartijai bija jāpamierinās ar "socialisma celšanu vienā zemē".

Gruzīnu renegāts **Staļins** ciņā par varu meklēja atbalstu pie lielākās iedzīvotāju daļas — lielkrieviem un pašaudzētās jaunās nomenklatūras. Citiem vārdiem sakot, viņš **slēdza derību ar veco, reakcionāro lielkrievu šovīnismu**, dodams tam lielus meslus, bet pats kļūdam par jaunu krievu un pakļauto "čudu" patvaldnieku. Tā izveidojās **staļinisms** — divains revolūcionārās frazeoloģijas un dažu socialisma elementu saķausējums ar senām Krievijas valsts pārvaldes tradīcijām un imperiālistiskām ambīcijām, ko visu papildināja vēl nekur neredzēts izspiedzes un terora aparāts.

Staļins atbalstīja krievu šovīnistu pārkrievošanas centienus, nekrievu tautu apspiešanu un vajāšanu. 1934. gada maijā Pa-

domju Savienībā **pārkārtoja vēstures mācīšanu** krieviski patriotiskā garā, un **vēstures falsifikācija** pieņēma gluži pasakainus apmērus. Bija paverēts ceļš krievu tautas un visa krieviskā neticami bezgaumīgai un uzbāzīgai slavināšanai. Tā bija jāgodā par "Vecāko brāli", par "vadītāju un virzītāju tautu", par "varonīgo un progresīvo tautu" u. tml.

No revolūcijas, pilsoņu kara un kompartijas vēstures "iztīrīja" visus faktus, kas varētu mazināt lielās krievu tautas varonīgos nopelnus un padarīt apšaubāmu tās vadītāju lomu šajos vēstures procesos. Krievijas vēstures un krievu tautas glorificēšana norisinājās reizē ar Staļina leģendas (personības kulta) izveidošanu. **Vēstures falsifikācija notika divās plāksnēs.**

Tāpat kā vēstures viltošana kalpoja diviem mērķiem, tā arī **1936.-1938. g. lielais terrors** (staļiniskā "čistka") vērsās galvenokārt pret divām cilvēku kategorijām:

- 1) pret potenciāliem vai iedomātiem Staļina pretiniekiem,
- 2) pret nekrievu tautām, viņu kultūru un valodu.

Ieguvēja bija Staļina jaunā nomenklatūra, kas tagad ieņēma sagrautās "Ļeņina gvardes" posteņus.

Pilnīgi iznīcināta tika latviešu kompartija (LKP) Padomju Savienībā, un visi tās redzamākie darbinieki mira valsts nāvē. Tā arī sava sastāva pārsvarā **nelatviska un savā darbībā prettautiska PSKP filiāle**, kas cenšas īstenot okupantu izplānoto Latvijas **denacionalizāciju un kolonizāciju**.

Kā zināms, lielajā terorā gāja bojā visi ievērojamākie latviešu militārie un kultūras darbinieki Padomju Savienībā. Tāds pats liktenis bija tūkstošiem latviešu, kas socisma Tēvijā strādāja vairāk vai mazāk atbildīgu darbu. Vajāšanām vēroties plašumā, bija vispār bīstami būt latvietim; daudzī pānikā bēga uz citiem apgabaliem kur viņus nepazīna, daži krieviskoja savus uzvārdus. Bez atlikuma likvidēja visas latviešu skolas, teātrus, bibliotēkas, klubus, grāmatu apgādus un laikrakstus. 1938. gadā postīšanas darbs bija pabeigts, un Padomju Savienībā vairs neko nublicēja latviešu valodā bet agrāk paveikto vispār nedrīkstēja pieminēt. Oficiāli tas nekad nebija eksistējis.

No mūzejiem un padomju armijas klubiem izmēza visu, kas liecināja par latviešu strēlnieku kaujas darbiem pilsoņu karā (no 1918. gada jūlijā Jaroslavļā kritušo strēlnieku pieminekļa Ļeņingradā pat izkala viņu vārdus). Viņus vispār centās **izdzēst no vēstures lappusēm**.

Lai aptvertu visu šo baigo vēstures ironiju, der atcerēties, ka nomocītie un nogalinātie latviešu lielinieki kādreiz bija lepojušies, ka viņi var dot palīdzību krievu biedriem un uzskatīja sevi par **"sāli un rauģu"** komūnisma uzcelšanai Krievijā. Šķiet, tāpēc neviens no latviešu "lielajiem biedriem" pat nemēģināja glābties, bet visi, kā hipnotizēti, gāja pretī valsts nāvei. Vairāk nekā trešdaļa Krievijas latviešu (tā mēs viņus parasti devējām) tika izkauti šajā genocīdā. Tāpat smagi cieta citas nekrievu tautas un nacionālās grupas, kamēr lielkrie-

vu zaudējumi bija relatīvi daudz mazāki.

Šis genocīds stipri atgādina Hitlera režīma **rasiski motivētās** masveida slekpavības, taču krievu komūnisti noliedza, ka Padomju Savienībā varētu notikt nacionāla vai rasiska diskriminācija, un mierīgi turpināja sludināt pasaulei par nesatricināmo **"tautu draudzību"** socisma Dzimentē. Ļeņina kritizēto lielkrievu šovīnismu kopš trīsdesmitajiem gadiem vispār bija aizliegts pieminēt rakstos un sanāksmēs.

Tāpēc bija tikai dabiski un likumsakarīgi, ka, attīrījusies no nekrievu elementiem, šovīnistiskā padomju valdība gadu vēlāk parakstīja **sadarbības līgumu** (1939. g. 23. augustā) ar nacistisko Vācijas valdību, kas deva iespēju Hitleram sākt Otro pasaules karu, bet "tautu tēvam" - okupēt Austrumpoliju, Baltijas valstis un Besarabiju (tur viņš radīja jaunu tautu - moldāvus).

Baigajā gadā mēs tad nu piedzīvojām tās "nacionālās politikas" turpinājumu, ko Krievijas latvieši bija izbaidījuši 1936./38. g. Mēs arī zinām, ka 1941. gada jūnija deportācijas bija tikai ievadījums daudz plašākiem pasākumiem, kuŗu īstenošanu toreiz aizkavēja Hitlera uzbrukums Padomju Savienībai. Taču aizkavētais tika pagūts pēc Vācijas sakāves. Tad arī tika ievadīts Latvijas denacionalizācijas process, un mūsu tautai uzspiesta gluži komiska zemošanās visa krieviskā priekšā.

Staļina nāve un kompartija atstaļināšanas kongresa (20. kongress 1956. g.) lēmumi deva nekrievu tautām nelielu atelpas brīdi. Kad jaunais "tētiņš" **Nikita Čruščovs** bija nostiprinājis savas pozīcijas, sākās jauni krievu šovīnisma uzplūdi. Vairākās republikās notika t.s. "nacionālkomūnistu" (Latvijā - berklaviešu) atcelšana un degradēšana, un veikti priekšdarbi "nacionālā jautājuma galīgai atrisināšanai". PSKP 22. kongresā (1961. g.) Čruščovs referēja par partijas jauno **Programmu** (trešo pēc kārtas), uzsvērdams:

"Padomju Savienībā izveidojusies jauna vēsturiska cilvēku kopība - **padomju tauta**, kas aptver dažādas tautības ar kopējam raksturīgām iezīmēm. (...) Zem proletāriskā internacionālisma karoga notiek aizvien lielāka **socnāciju tuvināšanās**. (...) Republiku iedzīvotāju sastāvs kļūst aizvien vairāk **jauks**. (...) **Krievu valoda** faktiski kļūvusi PSRS tautām **par otru dzimto valodu**, par starpnacionālo sakaru līdzekli. (...) Plašās komūnisma celtniecības gaitā tiks sasniegta **pilnīga nāciju vienotība**. Protams, gadās arī tādi cilvēki, kas gaužas par to, ka izzūd nacionālās atšķirības. Mēs viņiem atbildam: **komūnisti nekonservēs un necentīsies padarīt mūžīgas nacionālās atšķirības**. Mēs atbalstīsim nāciju un tautību aizvien ciešākas tuvināšanās objektīvo procesus."

Tādā garā tad arī sacerēta PSKP 1961. gadā apstiprinātā **Programma**. Šeit dažas raksturīgas tezes no tās IV nodaļas - "Partijas uzdevumi nacionālo attiecību laukā":

Jaunu rūpniecības centru rašanās (...) **pastiprina iedzīvotāju pārvietošanos**. Savienoto republiku **robežas** Pad. Savienības ietvaros aizvien vairāk **zaudē savu kādreizējo nozīmi**.

Komūnisma plašā celtniecība iezīmē nacionālo attiecību attīstībā jaunu posmu, ko raksturo tas, ka *nācijas vēl vairāk tuvinās un tiek sasniegta to pilnīga vienība*. Attīstās visām padomju nācijām *kopēja internacionālā kultūra*.

Istenībā *krievu valoda* ir kļuvusi visām PSRS tautām par starpnāciju satiksmes un sadarbības *kopējo valodu*.

Partija stiprinās tautu draudzību, cinīsies pret tendencēm uz nacionālu norobežošanu, *pret savu laiku nodzīvojušām paražām un tikumiem* un par pastāvīgu kadru apmaiņu.

Nacionālisma izpaušmju likvidācija atbilst visu PSRS nāciju un tautību interesēm.

Programma nobeidzās ar deklarāciju: "Partija svinīgi pasludina: *tagadēji padomju cilvēku paaudze dzīvos komūnismā*" (t.i. jau astoņdesmitajos gados pamatvilcienos būs uzbūvēta komūnistiskā pārticības un labklājības sabiedrība). Šis svinīgais solījums padarīja partijas Programmu jau Brežņeva laikā par izsmieklā avotu un kaitniecisku pamfletu, par kuņa publiku lasīšanu vairākus darbaļaudis bargi sodīja. Taču Čruščova laikā tā izraisīja krievu šovinistu drudžainu aktivitāti, jo modināja cerības panākt *"jau tagadējās padomju cilvēku paaudzes laikā nāciju pilnīgu vienību"*.

Laikrakstos parādījās mudinājumi nekrievu rakstniekiem pāriet bez liekas kavēšanās uz *"otro mātes valodu"* (kādu laiku to mēģināja darīt Anatols Imermanis), Rīgas radiofons ieteica, lai latviešu jaunieši censītos sarunāties krievu valodā, un LKP pirmsekretārs *Arvids Pelše* aizliedza svinēt "savu laiku pārdzīvojušos, pagāniskos Ligo svētkus". Pelše arī pats konsekvēnti pārgāja uz "otro dzimto valodu" un visiem spēkiem veicināja republikas "internacionalizāciju". Rūpēs par "dižās krievu tautas" gaišo nākotni "Ciņa" (19.11.1961) savukārt publicēja apceri par 18. gadsimta krievu zinātnieka *Michaila Lomonosova* traktātu "Par krievu tautas vairošanos un saglabāšanos". Okupantu gūstā nonākušās latviešu tautas uzdevums bija pēc iespējas ātrāk piedalīties "lielās vadītājas tautas" vairošanā. Padomju propaganda pūlējās iestāstīt, ka partijas Programmā izklāstītā nacionālo attiecību attīstība uz "nāciju pilnīgu vienību" ir *"likum-sakarīga" un neizbēgama*.

Ši brutāli atklātā un uzbūzīgā rusifikācijas politika, protams, sadūrās ar nekrievu tautu pretestību. Pret ieteikumu nekrievu rakstniekiem pāriet uz "otro dzimto valodu" asi reaģēja mazās osetīnu tautas literatūras kritiķis *Nafi Džusoiti* žurnālā "Voprosi literatury" (1962, nr 2). Viņš nosodīja nihilistisko attieksmi pret nekrievu valodām un deklarēja: *"Nacionāla literatūra var rasties tikai nacionālā valodā"*. Līdzīgi par šo jautājumu izteicās arī *Ilgonis Bērsons* (LuM, 1962, nr 6). Arī ļoti piesardzīgais *Jānis Sudrabkalns*, atsaukdams uz Puškīnu, aiz-rādīja: "Ikvienam jāmlē sava tauta, sava dzimta valoda" (LuM, 1962, nr 34). Arī vairāki citi latviešu literāti 1962./63. g. dažādā veidā nosodīja nacionālu nihilismu.

Partijas Programma, protams, ir likums, bet likumu var dažādi iztulkot. To mēģināja darīt tiesībnieks *Visvaris Millers* rakstā

"*Leņina nacionālās politikas triumfs*" (PLK, 1962, nr 12). Viņš atsaucās uz Leņina norādījumiem par agrāk apspiesto tautu tiesībām, partijas 20. kongresa lēmumiem un konsekvēnti izvairījās runāt par nāciju "saplūšanu", nacionālo tradīciju izskaušanu un krievu valodas lielo lomu. Šāds nacionālo attiecību izskaidrojums nepalika bez krievu šovinistu atbildes. Drīz vien tai pašā mēnešrakstā parādījās *N. Matjuškina* izklāsts par "pareizo nostāju" nacionālo attiecību attīstībā (PLK, 1963, nr 3). Viņš uzsvēra, ka partijas kurss ir vērst uz nāciju tuvināšanos un gala iznākumā - uz saplūšanu. Tā kā tautu internacionālā apziņa neattīstās pašplūsmes ceļā, tā jāpanāk ar sistēmisku audzināšanas darbu. Jācenšas nojaukt dažādās barjeras starp kaimiņu republikām un masveidā pārvietot kadrus, lai republiku iedzīvotāju sastāvs kļūtu vēl "internacionālāks". Nedrīkst absolūtizēt šauri specifiskos kultūras nacionālās formas elementus, kas izraisa nāciju nošķiršanos. Forma nepaliek nemainīga, jo attīstās kopīga internacionāla kultūra. Konsekvēnti un sistēmiski ir skaužams buržnacionālisms un šaurs lokālisms, kas kavē socnāciju tālāko saliedēšanos.

Tādā kārtā pirmoreiz kompartijas dokumentos (1961. g. Programmā) bija *atklāti deklarēti* uzdevums un mērķis iespējami īsākā laikā īstenot *nekrievu tautu etnocīdu* Padomju Savienībā. Lai gan šis mērķis bija tikpat ūtopisks, kā solījums "uzcelt komūnismu vēl tagadējās paaudzes laikā", nekrievu tautām bija pieteikts kaŗš, un nacionālās attiecības ārkārtīgi saasinātas. Parafrazējot lakoniskās formas meistarū Jūliju Vanagu, var teikt:

Nekrievu tautām bij pienācis baigs
Pēdējās pārbaudes laiks.

Čruščova gāšana 1964. gada oktobrī nacionālo attiecību kārtošānā nekādas pārmaiņas nerādīja. "Talantīgā valstsvīra" un vēlākā "stagnācijas un korupcijas tēva" *Leonida Brežņeva (Iljiča II)* birokrātiski represīvā režīma laikā (1964. g. okt. - 1982. g. nov.) krievu šovinisti visiem spēkiem steidzināja *internacionalizācijas (=denacionalizācijas) procesu*. Par tā metodēm un norisi detalizēti liecību dod "*17 Latvijas komūnistu vēstule ārzemju kompartijām*", kas 1972. gada sākumā publicēta rietumvalstīs (Brīvība, 1972, nr 1 un 2; *Dagens Njheter*, 29.1.1972). *Nekādi līdzekļi netika taupīti*, lai samazinātu latviešu īpatsvaru "republikā" un iepludinātu tur pēc iespējas vairāk krievus un "internacionalizētus" baltkrievus un ukraiņus. Šai nolūkā forsēti cēla *ekonomiski nepamatotas (nerentablas) rūpnīcas* un dzīvokļus migrantu masām, kā arī paplašināja esošos uzņēmumus. Katastrofālā veidā tika piesārņoti un saindēti Latvijas ūdeņi un daba vispār (izjaukts ekoloģiskais līdzsvars). No savām saknēm atrautie migrantu bari radīja vispārēju *tikumisku pagrimumu* (nevērīgu attieksmi pret darbu un savu apkārtni, kāpinātu alkoholismu), apatīju un bezcerīgu gaisotni.

Lai kolonizētu nekrievu republikas, no

istiem krievu cilvēkiem bija lielā mērā iztukšoti Iekšējās lauku apgabali (t.s. nemelnzemes josla), kur bruka kopā simtiem tūkstošu pamestu ēku un lauki aizauga ar krūmiem. Tad Iljičam II radās ģeniāla ideja, kā *"apjauzot"* krievu pamesto dzimto zemi: uz turieni jāstūta nekrievi no pārējām republikām, kas, sazinādamies starpnacionālo sakaru valodā, sakoptu zemi un "internacionalizētos" (PLK, 1982, nr 8). Šis grandiozais projekts gan joprojām vēl nav īstenots.

Dedzīgākie krievu šovinisti vispār gribēja panākt savienoto republiku likvidēšanu. Vēsturniece *Ilgā Apine* (PLK, 1983, nr 11) raksta:

"Dažos padomju autoru sešdesmito gadu un septiņdesmito gadu sākuma darbos tika pausts viedoklis, ka padomju federācija izpildījusi savu pamatfunkciju un tāpēc sāk pāriet uz *unitāru valsts formu*. Taču partija aprādīja, ka laiks vēl nav nobriedis."

(1977. gada Konstitūcijā tika atstāta fedratīvā forma).

Latrepublikas internacionalizācijas gaitā arvien vairāk tika *degradēta latviešu valoda* (izstumta no visām galvenajām sadzīves sfairām), bet latviešu kultūras un mākslas iestādēm *atrauti nepieciešami līdzekļi*, tā ka tās pamazām tuvojās avārijas stāvoklim. Plānveidīgi un pakāpeniski samazināja latviešu valodas un literatūras stundu skaitu skolās, ierobežoja baltu filologu darba iespējas, novilcināja un kavēja latviešu oriģināldarbu un bērnu literatūras izdošanu utt.

Lai izdzētu tautas vēsturisko atmiņu un padarītu latviešus par sava veida *mankurtiem* (bezatmiņas un bezgribas okupantu kalpiem), skolās praktiski nemācīja Latvijas vēsturi. Tādā veidā pat "latviešu revolucionāru slavenās tradīcijas un leģendārie latviešu sarkanie strēlnieki" jaunākajai paaudzei bija tikai tukšas frazes, bez jebkāda konkrēta satura. No okupantu viedokļa arī zināšanas par latviešu nozīmi Krievijas revolūcijā bija bīstamas, jo tās varētu modināt kaitīgu nacionālu pašapziņu. Par noklusētajiem strēlniekiem Mārim Čaklajam ir raksturīgas rindas ("Piemīņas diena", 1967):

Stepes kapi - bez krūmu, bez koku,
tāds kā aploks, kā nozogots lauks,

—
Es pat nezīnu, kas tie par ļaudīm,
kuņi zem šīm kopīņām dus.
Laikam visādi ļaudis, jo kapos
glabā ne tikai varoņus.

—
Un nezāles zied.

Bet nepārtrauktās migrācijas gaitā *strādnieku izglītības līmeņa ziņā* Latvija citu republiku vidū laikā no 1959. gada līdz 1979. gadam "pārvietojās" *no otrās vietas vienpadsmitajā*. Un vēsturnieks V. Rajevskis piebilst: "Tas rada bažas" (PLK, 1985, nr 9). Krievu šovinistiem bažas radīja pavisam cits jautājums, proti, nožēlojami gausā nekrievu "valodnieciskā pilnveidošanās". Tāpēc 1975. un 1979. gadā Taškentā sarīkoja konferences ar liekulīgo nosaukumu "*Krievu valoda - Padomju Savienības tautu drau-*

dzības un sadarbības valoda", kas izstrādāja virkni ieteikumu efektīvākai rusifikācijai. Minēsim dažus:

nekrievu bērnu krievināšana jāsāk jau bērnu dārzos, jāpanāk, lai nekrievu ģimenēs vecāki ar mazuļiem buldurētu krieviski, visā izglītības tīklā jāpastiprina krievu valodas mācīšana, vecākajās klasēs arī vairākus citus priekšmetus jāmaca krieviski, jāskatās krievu TV, jāklausa krievu radio, visām ārpusskolas nodarbībām jānotiek krievu valodā, jāorganizē "krievu valodas milētāju pulciņi", jāpanāk, lai nekrievu republikās izdotu vēl vairāk grāmatu krievu valodā, augstākajās mācību iestādēs referāti, studiju darbi un diplomdarbi jāraksta krieviski, neatlaidīgi jāpropagandē, cik vajadzīga un nepieciešama ir krievu valoda utt.

Bez tam gadu desmitiem ilgi dažādā veidā ir mēģināts graut latviešu (tāpat arī citu nekrievu tautu) *pašcieņu un pašapziņu*, prasot viņiem zemoties pārākās un apbrīnojamās "lielās krievu tautas" un tās fantastisko sasniegumu priekšā. Latviešiem cenšas *iepotēt mazvērtības un niecības apziņu*, noārdīt nacionālo pretestību un ticību savas tautas nākotnei, un pamudināt viņus izdarīt nacionālu pašnāvību. Šie okupantu pūliņi nepalika arī bez zināmām sekām. Tas, piemēram, ir atklājies vairākkārt privātās sarunās ar "augstas kultūras sūtņiem no dzimtenes", kad viņi sāk gausties par savu niecību un nevarību. Šie kompleksi un bezcerības sajūta ir visai plaši atspoguļojušies turienes dzejnieku pantos. Par to varētu sakopot veselu antoloģiju. Šeit daži piemēri (saisināti):

Kamēr šai piekrastē skums
bērzi un paaudzēm dzīvos,
tāda kā miņa par mums
zaros tiem plīvos...

(Olga Lisovska, 1973)

Kādēļ?
Nav vērts.
Viss iet uz galu.
Kas mēs esam?

(...)
Kādēļ ar bērniem noņemties, ja tikpat
jāiznikst?

(Nu, ja ne šodien, tad jau rit.)

(Jānis Baltvilks, 1975)

Mēs esam tie, kas sējam
Caurvējam,
Caurvējam.
Mēs esam tie, kas bez plaujas,
Bez plaujas sējam.

(Imants Ziedonis, 1975)

Kūtrība sagremos mūs
ar visiem vainagiem galvās,
un tas, kas pāri paliks, tas būs
mūsu atziņas spalvainās,
ka vispār jau diezin kas nav...

(Māra Misiņa, 1979)

Tai pašā laikā vairāki latviešu dzejnieki ir skarbi vērsušies pret nacionālo defētismu. Līdz šim nepārspēta šai ziņā ir *Vizma Belševica* ar savu 1969. gadā publicēto

dzejoļi "Indriķa Latvieša piezīmes uz Līvoniņas chronikas malām". Tas uzrakstīts ar tādu pārdzīvojumu, prāta asumu, sarkasmu, izmisuma spēku un niknumu, ka tam visā latviešu lirikā, manuprāt, nav nekā līdzīga. Tā izskaņa ir draudīga:

Kad pienāks laiks. Un piemeklēts tiks
Jaunums
No dzelžu lietus. Mana roka vāja
Un nespēj tavas pārestības piedzīt.
Bet vārdi - tas ir zobens abpusgriezīgs
Pār viņu pilim un pār tavām mājām

Daudz spīta un mudinājumu ir Ojāra Vācieša vēsmās, kas sacerētas viņa mūža pēdējos gados:

Kuries
slīpā lietū mana uguns,
kuries.
Buries
pāri senču kauliem,
mana sirdsapziņa,
buries.

Kur ies
mana tauta, mana dūša
tur ies.
Turies
debesis un zemē
mana nolemība
turies.

(1983)

Kodolīgs ir viņa mudinājums nezaudēt savu vēstures apziņu:

Jo zini,
kā esi caur gadsimtiem nākts,
nevis vakardienai
no ratu pakaļas izkritis.

(1980)

Daudz kas, protams, ir arī palicis dzejnieku atvilknēs. Daži no šiem darbiem pašā pēdējā laikā ir ieraudzījuši dienasgaismu, piem., O. Vācieša ar lielisku sarkasmu Brežņeva laikā sacerētie dzejoļi "*Slepenis karaļa dekrēts*" (*LuM*, 1987, nr 37) un "*Vadoņa augšāmcelšanās*" (*Avots*, 1987, nr 9).

Zinot reālos apstākļus mūsu tēvzemē ("internacionalizācijas procesa" gaitu, metodes un mērķus), var tikai apbrīnot to *rēgāno cinismu un nepārspējamo nekaunību*, ar ko izcēlās padomju izspiedzes un propagandas specorgans - *Rīgas Kultkoms un tā rupors DzB* (ar nelegālo ārzemju pielikumu) - aizrautīgi taurēdams par milzīgajiem Latrepublikas sasniegumiem visās nozarēs, par *neredzēto latviešu kultūras uzplaukumu* un aicinādams "aizklīdušos" labgribas tautiešus veldzēties pie latviešu valodas dzidrajiem avotiem plaukstošajā dzimtenē. Pēdējā laikā šī VDK filiāle solās strādāt vēl labāk un elastīgāk, jo ir atzīts, ka ārzemju latvieši ir faktors, ko ignorēt ir ļoti negudri un kaitīgi (par to skat. vēsturnieces F. Rajevskas rakstu *PLK*,

1986, nr 11).

Brežņevtēva valdīšanas laiks bija nevien *krievu sovīnisma* plauksmes un liela rosi-guma ("par katru cenu") posms, bet arī vislielākās *brūpošanās* un *agresīvas ekspansijas* laikmets, ko "vainagoja" avantūristiskā invāzija Afganistānā (1979. g. dec.). Tas nekavēja Maskavu izvērst Rietumos intensīvu un plašu *ciņu par mieru*, un Leonīds Ūļičs tika raksturots kā "nelokāms miera cikstonis un visas progresīvās cilvēces gaišā cerība". Lidzekļus šiem slavenajiem pasākumiem centās iegūt, eksportējot izejvielas (naftu, gāzi u.c.) un *kāpinot padtautas* (tās piedzimšana tai laikā tika oficiāli dekrētēta) vēl nepiedzīvotu *apdzirdīšanu*. Ja astotās piecgades laikā (1966-1970) valsts ienākumi no "spēka dzērieniem" bija 67 miljardi rubļu, tad vienpadsmitajā piecgadē (1981-1985) tie sasniedza jau 169 miljardus rubļu (*PLK*, 1987, nr 8). Padziļinājās vispārēja padļaužu demoralizācija, saīsinājās viņu mūža ilgums, vēl krāšņāk uzplauka mūžsenā *korupcija*, vairojās dažāda veida žulcības, un visā padomju ražošanas sektorā (atskaitot brūpošanās rūpniecību) iestājās *stagnācija un lejupslīde*. Vairāki padomju zinātnieki izteica bažas par neģlābjamu imperijas sabrukumu, ja līdzšinējā "attīstība" turpināsies. Ar visu to lieliski sasniegumi bija panākti dažādu ordeņu, blendaku, prēmiju un goda nosaukumu izdalīšanā. Ūļičs II pats sev piešķīra visus iespējamus klunkurus, četrus padvaroņa nosaukumus un Ļeņina prēmiju literātūrā. Par viņa dvēseli pie kapa aizlūda Viskrievijas patriarchs Pimēns. Tāpat aizlūgumi notika visās "kulta vietās", atlikušās sinagogas ieskaitot.

Jaunajam ģensekam jeb "tētiņam", bij. čekistu virsvadonim *Jurijam Andropovam* (1982.g. nov.-1984. g. febr.) bija pilnīgi skaidrs, ka nepieciešama *tūlītēja pārkārtošanās*, lai glābtu stagnācijas un korupcijas purvā grimstošo reālosocisma valsti. Jau savā pirmajā CK plēnumā (22.11.1982) viņš ironizēja par "dārgā aizgājēja" prātulām (piem., "ekonomikai jābūt ekonomiskai"), kritizēja visas valsts saimniecības nozares, centrālo plānošanu ("gosplanu") un prasīja nodibināt stingru kārtību. Viņš arī norādīja, ka jāpārtrauc celt neskaitāmus uzvaras un slavas pieminekļus, bet līdzekļi jāizlieto lietderīgi. Ar policejiskām metodēm Andropovs centās nodibināt kārtību un disciplīnu, likdams milīciem pa ielām, tējnīcām un pirtīm tvarstīt darba kavētājus, dīdieņus un žūpas.

Jaunajiem apstākļiem pieskaņojās arī Brežņeva uzticamais līdzgaitnieks *Konstantīns Čerpenko* un CK 1983. gada jūnija plēnumā kritiski izvērtēja "momentu". Šeit dažas rindas no viņa runas, ko ritmizējis politdzejnieks Dr. Ulafs Jāņsons:

Dziļāk jāpēti dažādie
procesi tautas slāņos,

lai nedzīvotu
voluntārisma māņos.
Mums neklājas sevi āzēt,
ka tiksīm drīz komūnisma
augstākajā fāzē.
Vispirms jānodibina
disciplīna un kārtība,
visnotaļ jāpanāk
lielāka sātība! utt.

(Laiks, 1983, nr 56)

Tā kā Andropova kritika bija satraukusi centrālo birokrātiju, tad, viņam izdziesot, par jauno "tētiņu" izraudzīja bijušo brežņevieti Čerņenko (1984. g. febr. - 1985. g. marts), kas solījās stiprināt centrālo vadību un plānošanu. Savā īsajā ģenseka amata posmā vecais Kostja tomēr jutās spiests turpināt Andropova aizsāktu kritisku un paškritisku ievirzi. Viņš arī veica priekšdarbus pasākumiem, kurus pārņēma un turpināja viņa pēctecis: 1) 1984. gada aprīlī tika nodibināta komisija par izsmieklu kļuvušās partijas Programmas pārveidošanai, kas savam darbam saņēma ģenseka (CK aparāta) direktīvas (tās ritmizējis Dr. U. J.; skat. Laiks, 1984, nr 61) un 2) 1985. gada sākumā ģenseks publicēja detalizētu, ārkārtīgi kritisku ekonomiskā stāvokļa, neefektīvās birokrātijas, padļaužu morāles, sociālo attiecību un *dažādo pretrunu* izvērtējumu (PLK, 1985, nr 2). Aiz šiem "Kostjas Ustinoviča novēlējumiem" jau saskatāma nākošā ģenseka ēna. Čerņenko mira 1985. gada 10. martā.

Šo divu "tētiņu" - Andropova un Čerņenko - īslaicīgajā darbības posmā nacionālajās attiecībās turpinājās krievu šovīnistu (tāda visnotaļ bija PSKP vadība) dirigtā "internacionalizācijas process." LKP CK žurnāla (PLK) 1984. g. 7. nr ievadrakstā ir lieku reizi atgādināts:

Internacionalizācijas procesu mūsu republikā *mērķtiecīgi ietekmē PSKP*. Biedrs Čerņenko aizrāda, ka *mēs nāciju attiecības neuzskatām par kaut ko sastingušu un nemainīgu*. Pastāvīgi jāmeklē jaunas darba organizācijas formas un metodes, kas veicina nāciju uzplaukumu un *tuvināšanos*. Ar internacionalizācijas procesu ir dots *iznīcinošs trieciens izolētības ideoloģijai*.

Ši žurnāla nākošajā numurā (PLK, 1984, nr 8) *Iga Apine* tomēr aizrāda, ka jāievēro *nacionālo attiecību relatīvā patstāvība*. Sevišķi jūtīgi nacionālajā saskarsmē esot *jau nieši* no 20 līdz 25 gadu vecumam. Viņa arī netieši vērsās pret vēsturiskās apziņas izdzēšanu, uzsvērdama, ka *vēsture ir kultūras pamatu pamats*. (Tie izrādījās aizredzīgi aprādījumi).

Čerņenko laikā Padomju Savienību apmeklēja zviedru vēsturnieks *J. Veibuls (Weibull)*. Par šīs valsts raksturu viņš izteicās laicr. "Svenska Dagbladet" (19.8.1984):

"PSRS šodien ir nacionāla krievu diktatūra, kas necieš židu internacionālās saiknes."

1984. gadā publicētajā rakstu krājumā "Die verbannten Dichter" čehu rakstnieks *Milans Kundera* par to pašu izsakās:

Ir tikai *krievisks totalitārisms*. Ir tikai Krievija ar okupētajām zemēm."

Šajā drūmajā laikā vairākos mums interesantos posteņos nāk *jaunas personas*: par Kultkoma atbildīgo sekretāru vecā Miļā Jāņa (Anerauda) vietā 1984. gada pavasarī nāk jaunais Miļlais Jānis (Celmiņš); 1984. gada decembrī par RS valdes pirmsekretāru nāk Jānis Peters; 1985. gada 4. martā Kultkoma prezidenta amatā Albertu Liepu nomaina Dainis Golberģis.

1984. gada 13. oktobrī bija svinīgi jāatzīmē Rīgas "atbrīvošanas" 40. gadadienu, bet ar krieviem piedzītājā Latvijas galvaspilsētā latviešu noskaņojums bija drūms. *J. Peters "Lit. un Mākslā"* aprādīja Rīgas bēdīgo lomu pamatiedzīvotāju depopulācijā un nobeidza savu "jubilejas rakstu" ar citātu no Raiņa lugas "Rīgas ragana": "*Rīgu glābs, kas neatslābs.*"

Turpat (LuM, 1984, nr 41) iespiests *Jāņa Rokpeļņa* kodolīgais konstatējums:

Laiki raujas melnās miesās -
Rokā dzēšgumija tumst -
Izdzēst mūs, šis saules viesus.
Rīga - pieminekļis mums.

Nedaudz vēlāk (LuM, 1984, nr 43) par šo "uzvaras dienu" sekoja *Lijas Briedakas* dzejiskā piebilde:

Varbūt vēlreiz abi mēs tiksimies
kādā dziesmā, no mums kas sākās.
*Kādā neizpostītā uzvarā,
kādā gadsimtā laimīgākā.*

Vēl tai pašā gadā *J. Peters* savā tēlainajā vārsnā "Nakts pēc tautasdziesmas" (Karogs, 1984, nr 5) bija devis precīzu okupantu galamērķu izklāstu:

Jums nevajag vairs tikai manu sviedru,
Jūs gribat *sajaukties* un mani notērēt
un *izsūkt valodu* no smadzenēm kā šūnām
un tukšos laukos maigu mistru sēt.

Tādas bija latviešu intelliģences aktuālā momenta izjūtas, kad pie stūres stājās jaunais ģenseks Miša Sergejičs.

II

1985. gada 11. martā PSKP CK plēnums par ģenseku vienprātīgi ievēlēja Michailu Sergejeviču *Gorbačovu* (Mišu Sergejiču), kas savā installācijas runā norādīja turpmākā darba galvenos uzdevumus:

- padomju saimniecība jāievirza *intensīvas attīstības* ceļā;
- jāpadzījina sociālistiskā *demokratija*;
- jāpaplašina *atklātums* partijas, padomju, valsts un sabiedrisko organizāciju darbā (PLK, 1985, nr 4).

Turpmākajās partijas sanāksmēs, kā arī ģenseka un viņa atbalstītāju publiskās runās un rakstos šis vadlīnijas tika sīkāk iztīrītas, motivētas un izteiktas skarbākā formā. Tika aprādīts, ka "*laiks ir notecējis*" un atpakaļceļā vairs nav; tikai *revolucionāras pārmaiņas* var glābt reālsocisma valsti no galīgas nogrimšanas ekonomiskā, sociālā un morāliskā purvā, kur to novedis stagnācijas un korupcijas

posms, t.i. Brežņeva valdīšanas laiks (tas vēlāk ieguva nicīgo pazīmējumu "*brežņevščina*").

Gorbačovs bija veidojies lielkrieviskā šovīnisma gaisotnē. Viņa mērķis bija glābt krievisko padomju imperiju no saimnieciska un morāliska sabrukuma. Taču, lai spētu panākt iecerēto "*revolucionāro pārkārtošanos*", viņam vajadzēja pieļaut *lielāku atklātumu*, aicināt neizvairīgi iztīrīt "*visus sasāpējušos jautājumus*". Šie saukļi - pārkārtošanās, ražošanas intensifikācija (modernizācija), demokratizācija un atklātums nebija nekas jauns, tos visus jau savā laikā bija lietojis pats bargais tautu tēvs (skat. Dr. U. J., "Par modernizāciju, demokratiizāciju un mieru!", Laiks, 1987, nr 18), bet apstākļi bija citi, un rīcības iespējas pavisam citādas. Tā Miša Sergejičs, pavisam to negribēdams, pavēra slūžas arī ārkārtīgi sāpējušo *starpnacionālo attiecību kritikai*.

Var piezīmēt, ka LKP CK plēnums, kas sanāca pēc Gorbačova stāšanās ģenseka amatā, par partijas ideosekretāru ievēlēja Pildes pagastā dzimušo *Anatoliju (Toļu) Gorbunovu*, aizlaižot pensijā neveiksmīgo "senci" Imantu Andersonu.

Latvieši, kam atmiņā vēl bija "berklaviešu" liktenis, pārāk *nesteidzās atklāties*, un zināma skepse pret to saglabājās arī turpmākajos gados. Tā, piemēram, Zigmunds Skujīns vēl 1986. gada aprīlī (RS 9. kongresā Rīgā) izteicās: "Saka, jaunā pārkārtošanās nav kampaņa, nav īslaicīga akcija. Taču dzīves īstenība ir tāda, ka *šādām nekampaņu kampaņām mums nav pieredzes*. Toties kampaņu pieredze ir pamatīga. Es pat sacītu - jau asinis."

Tomēr pamazām, 1985. gada rudens pusē, Rīgas laikrakstos (galvenokārt "*Lit. un Mākslā*" un "*Padomju Jaunatnē*") sāka parādīties kritiski raksti par nacionālajām problēmām. Izglītības darbinieks *Jānis Balodis* diezgan skarbi izteica pārdomas par literatūras un vēstures mācīšanu skolās (LuM, 1985, nr 34), bet akadēmiķis *Jānis Stradiņš* aizrādīja (LuM, 1985, nr 36):

"40. un 50. gados bija mēģinājumi *izdzēst latviešu tautas vēsturisko atmiņu*. (Lai to saglabātu, viņš mudina rakstniekus pievērsties dokumentālai prozai).

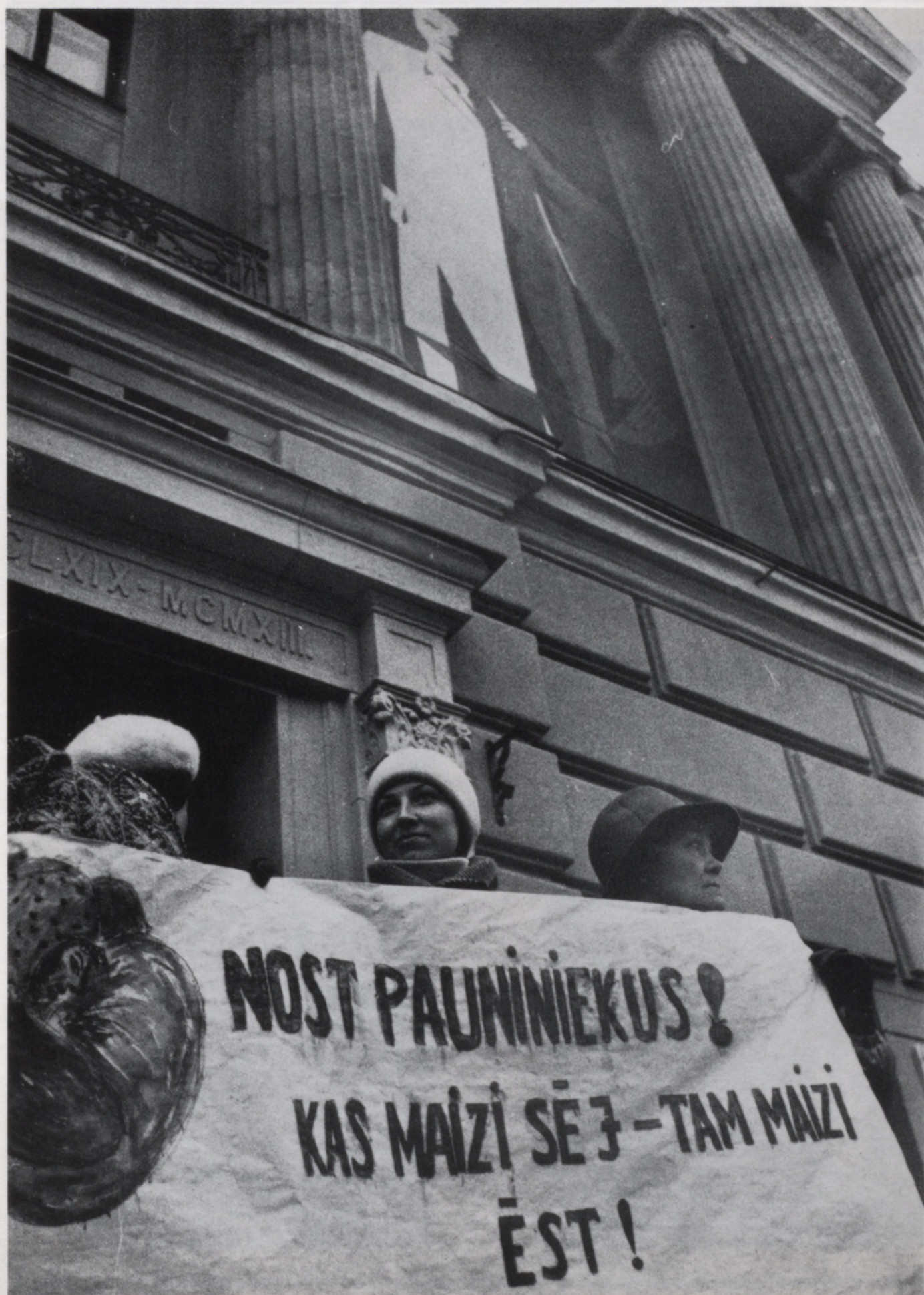
Drīz pēc tam *Inta Čaklā* ievada diskusijas par to, ka plānveidīgi tiek *samazināta latviešu dailiteratūras izdošana* (LuM, 1985, nr 40).

Tiklīdz bija atskanējušas pirmās kritiskās balsis, okupantiem pakalpigā vēsturniece *Dzidra Šmidre* steidzās atgādināt:

PSKP pārdomāti un neatlaidīgi diriģē kursu uz tuvināšanos un saplūšanu. Izplānotā darbaspēka migrācija rada daudz nacionālus kolektīvus, kam nepieciešama starpmācību saziņas valoda. (Nekādi mēģinājumi pagausināt šo procesu netiks pieļauti). Attīstīta socisma posmā *visaptverošās internacionalizācijas* gaitā tiks sagatavoti apstākļi, lai īstenotu *partijas nosprausto un konsekventi ieturēto kursu uz nāciju un tautību pilnīgas vienotības sasniegšanu*" (PLK, 1985, nr 9).

Arņa Grabāna atgriešanās dzimtā pilsētā Gulbenē no Afganistānas

Taču akmens bija sācis velties. Filozofs **Vilnis Zariņš** norādīja uz briesmām, kas draud latviešu valodai (*LuM*, 1985, nr 42):

- trūkst latviešu valodnieku (it īpaši vīriešu);
- likvidēta ZA Fonētikas laboratorija;
- vidusskolu absolventi neprot bez kļūdām latviski uzrakstīt pat vēstuli un labā valodā izteikties.

Šos sāpīgos jautājumus diskutē "**Valodas prakses diena**", norādot, ka latviešu valodas un literatūras stundu skaits vidusskolās ir pārāk niecīgs, skolu mācības grāmatās ir elementāras latviešu valodas kļūdas un Rīgas Medicīnas institūtā dažus pamatkursus vairs nelasa latviešu valodā (*LuM*, 1985, nr 44).

Bioloģe Rita Kukaine savukārt kritizē stāvokli zinātnē, bet I. Ziedonis un arhitekts Uldis Pilēns vērsas pret **nesakoptību**, kas valda visās malās (*LuM*, 1985, nr 48).

Ap šo laiku literatūrā kā svaiga vēsma ienāk **grupa jaunu prozistu** - Eva Rubene, Rudite Kalāina, Andra Neiburga, Aija Vālodze, Arvids Tarvids, kas atsakās liekuļot un tēlo dzīvi reālsocisma apstākļos tādu, kāda tā ir. Kritiķe Inese Treimane par šiem jaunajiem saka: "Viņiem sirdsapziņa azotē, acis dziļi zem cepures, rokas kabatā" (*LuM*, nr 51).

1985. gada beigās tiek apspriesta pārstrādātā **kompartijas Programma**, kur svītroti kļūmīgie solījumi par laimīgu dzīvi komūnisma pārpilnībā. Mazliet piesardzīgāk tur prognozēta arī starpnacionālo attiecību izveide. **Ilga Apine** konstatē (*LuM*, 1985, nr 49), ka partijai ar visām vadīšanas un diriģēšanas metodēm denacionālizācijas darbs nav veicies kā iecerēts:

Vērojama **nacionālās dzīves liela noturība**, stabila attieksme pret savām nacionālajām valodām (asimilējas tikai izkļiedētie). Tādēļ Programmas jaunajā redakcijā vispār nav jēdziena "nāciju saplūšana", bet runā par **vienotību attālā vēsturiskā perspektīvā** (vienotība - papildsoņu internacionālā brieduma kvalitatīvi jauna pakāpe)."

1986. gada sākumā plašu atbalsi latviešu publikā rada drāmaturga **Paula Putniņa** raksts par ieceļotājiem, kas palikuši sveši šai zemei un tās kultūrai. Viņš secina (*LuM*, 1986, nr 3):

"Pie mums pašlaik valda krietna nošķirtība, pat **atsvešinātība un nevis internacionālisms**."

1986. gada 25. februārī sanāk PSKP 27. kongress, kur Gorbačovs ar Ļeņina vārdiem brīdina pārkārtošanās pretiniekus: "**Morāla bojā eja ir droša ķīla politiskajai bojā ejai**" (*PLK*, 1986, nr 3).

Nedaudz vēlāk (aprīļa beigās) notiek **kodolreaktora avārija Černobiljā**, kas atklāj pasaulei nožēlojamo stāvokli padomju tehnoloģijā, morālē, kā arī atklātuma trūkumu, kad tas jo sevišķi vajadzīgs.

Morāles sabrukuma iemeslus iztirzā narkologs **Jānis Strazdiņš** (*LuM*, 1986, nr 17), starp citu norādīdams:

"**Kaņš pazudina lielu daļu intelliģences**. Iznīcināja. Tāpēc tās **pārrāvums kultūrā**, tās pēctecībā un ļauzu **morālē**."

Rakstnieks **Jezups Laganovskis** ironizē par "patriotiski izdaijoto un uzpūsto kara tematikas literatūru" un piebilst: "Nekrievu rakstniekus turklāt pilnīgi paralizē **provinciālā piesardzība un bailes**." Viņš arī pieprasa kritiski izvērtēt 1941. gada jūnija **deportācijas** (*LuM*, 1986, nr 8).

Samērā daudz vērības tiek pievērstas Latvijas dabas izpostīšanai un piesārņošanai. **Indulis Emsis**, piem., norāda:

Talsu, Tukuma un Rīgas rajona piekrastē stāvoklis pasliktinās - atpūtas vietas pielūzņotas, izbradātas un **pārpilnas ar cilvēku vielmaiņas paliekām**" (*LuM*, 1986, nr 23).

Šai gadā latviešu sabiedrībai vismaz izdodas novērst tālāku Daugavas izpostīšanu - tiek **apturēta izplānotā Daugavpils HES izbūve**.

Par ievērojamu notikumu kļūst **RS 9. kongress** 1986. gada aprīļa sākumā Rīgā. Ar teicamu atklātību tur apspriež latviešu valodas degradāciju, literatūras (it īpaši prozas) "stabilo nedabiskumu", šķēršļus grāmatu izdošanai, latviešu bērnu literatūras bēdīgo situāciju un vispār dažādos trūkumus kultūras dzīvē. Dzejnieks **Viktors Avotiņš** debatēs norādīja uz kādu nenormālu parādību:

Mēs pārlieku tiecamies **padarīt kultūru par eksportējamu parādību**. Laukā no mājas, no ciema, no kolchoza, visbeidzot - no dzimtenes. Vairāk noņemamies ar to, kā dabūt šo kultūru Eiropai izrādīt, **nekā dabūt stabili to katrā savas dzimtenes vietā**."

CK sekretārs **Toja Gorbunovs** pasteidzās rakstniekus brīdināt, ka atklātība nedrīkst pārāgt visatļautību.

Kongress nolēma Latvijas padomju RS turpmāk saukt par **Latvijas PSR Rakstnieku savienību** un par tās valdes priekšs. ievēlēja līdzšinējo pirmsekretāru **Jāni Peteru**. Kongresa atreferētāja **Ingrīda Vāverniece** nobeigumā skeptiski piebilda: "**Runāšanas svētki beigšies**" (*LuM*, 1986, nr 14-16). Kongresa materiālus RS izdevās publicēt 1987. gadā, un tie ir izvērtēti trimdas presē.

Nedaudz vēlāk **J. Peters** uzstājās ar diezgan skarbu runu **Pad. Savienības RS 8. kongresā Maskavā**, aprādīdams latviešu valodas un literatūras diskrimināciju, un vērsās pret melīgo jēdzienu "internacionālizācija":

Denacionālizācija - tas nav sinonims internacionālizācijai un kultūru tuvināšanai (*LuM*, 1986, nr 28)

Jānis Streičs padomju Kinematografistu savienības 5. kongresā Maskavā prasīja latviešu kino darbiniekiem tiesības uz patstāvīgu rīcību, aprādīdams:

"**Mēs neesam vis periferija un province**, bet gan savienotā republika" (*LuM*, 1986, nr 29).

Okupantiem pakalpigais kultūras politiķis (LKP CK kultūras nodaļas vadītājs) **Aivars Goris** savukārt aprāja latviešu kultūras darbiniekus, kas runās un rakstos pieļāvuši pāvīrus un aplamus nacionālo attiecību teorijas un prakses jautājumu skaidrojumu (*PLK*, 1986, nr 8).

1986. gada jūlijā **pulciņš latviešu strād-**

nieku nodibināja Liepājā "**Helsinki-86**" grupu, lai aizstāvētu latviešu tautas tiesības un informētu ārzemes par pārkāpumiem, kas vērsti pret tautas materiālajām un garīgajām vērtībām. Šīs grupas aktivitātei bija vēl nepiedzīvotas sekas turpmāko notikumu attīstībā.

Ar ļoti asu rakstu par latviešu jaunatnes nožēlojamo situāciju uzstājās jaunā proziste **Rudite Kalpiņa** (*LuM*, 1986, nr 35). Jaunatnei nemāca savas tautas vēsturi, tai ieaudzīnāta izpildītāja, nevis saimnieka pažiņa, un zudusi cenšanās pēc augstākās izglītības. Viņa arī nosoda republikas preses kautrīgo klusēšanu par **sakropļotajiem zēniem**, kas bijuši spiesti piedalīties militārās operācijās **Afganistānā**.

Jaunatnes problēmām piešķaņas arī liberālā krievu rakstniece **Marina Kostepecka** (prot arī latviski). It kā izbrīnēta, viņa jautā:

Un kas pierunāja vēstures vētras aizdzītos **latviešus svešatnē ar godīgu darbu pārvarēt milzu grūtības**, lai tiktu pie pašreizējās pārtības, kuņas dēļ viņus tik ļoti **šeit apskauž dzīvē vilusies divdesmitgadīgo paaudze?** Stāsta, ka Amerikā, Austrālijā un citās pasaules daļās cildinot tieši latviešu strādīgumu, turpreti dzimtenē ar viņiem notiek kaut kas nelāgs. (...) Kur paliek nacionālā pašapziņa?" (*LuM*, 1986, nr 43)

(Bet iemesli taču ir zināmi: tās ir sekas koloniālai paverdzināšanai. U.Ģ).

Tieši 1986. gada 18. novembrī "**Skolotāju Avīze**" publicēja parasti piesardzīgā vēsturnieka **Aleksandra Drizuļa** rakstu "Nedrīkstam noplicināt savu vēsturi". Viņš konstatē, ka **panākta pilnīga nezināšana par savas tautas vēstures jautājumiem**, jo skolās to īstenībā nemāca. Viņš prasa **Latvijas PSR vēsturei tiesības** uz patstāvīgu patstāvēšanu un mācīšanu. Šo neparasto prasību viņš motivē ar apgalvojumu, ka vēsture esot kļuvusi par asas ideociņas priekšmetu. (Piebildisim, ka Padomju Savienībā vēsture vienmēr ir bijusi ass ideociņas ierocis kompartijas rokās. U.Ģ).

Gada beigās varas organu satraukumu izraisa žurnālista **A. Meiera** intervija ar **I. Ziedoni** par starpnacionālām attiecībām, kuņas gaitā Meiers atļaujas ironizēt par **internacionālistu, kas prot tikai vienu (domāts: krievu) valodu** (*LuM*, 1986, nr 51).

Tad nu **Toja Gorbunovs** RS atklātajā partijas sapulcē (24.12.1986) nosodīja "internacionālista" vārda lietošanu vietā un nevietā, un **katēgoriski noraidīja prasību pēc latviešu valodas prioritātes** visās republikas sabiedriskās dzīves aprisēs.

Taču "**internacionālizācijas**" un "**internacionālista**" jēdzieni 1986. gada diskusijās bija neglābjami "atmaskoti" un ieguvuši **zobgalīgu skanējumu**.

1987. gada aprīlī Rīgā sanāca skolotāju **5. kongress**, kuņā piedalījās **J. Peters**. Tā kā Rīgā bija notikuši krievu un latviešu jauniešu **kautiņi**, viņš savā runā secināja, ka Lat-republikā teze par tautu draudzību pārvērtusies antitezē. Migranti ir naidīgi un nicīgi

pret pamatnāciju, jo viņi nekā nezina par tās vēsturi un kultūru (*LuM*, 1987, nr 18).

Par *migrācijas nodarīto postu* izteicās grafiķis *Juris Petraškevičs* (*LuM*, 1987, nr 20):

"Rakstnieki runā par valodu, par lielajām caurgājēju masām, kas *demoralizē vietējos centrus*. Ja mūsu tauta ir noturējusies 700 gadus un izdzīvojusī, tad tagad varam bojā aiziet pāris desmit gados."

Uzmanības degpunktā arvien vairāk sāk izvirzīties jautājums par *noklusēto vēsturi*. Par to vārsmo gan krievu, gan latviešu dzejnieki, piem., *Jānis Sirmbārdis* (*Karogs*, 1987, nr 1):

Bet vēsture kaktiņā
Klusē
Un smeļ -
Kā apsūbis vērdirņš tērēta,
Gan pelta, gan ielakota,
Ne reizi šķērēta, smērēta
Un momentam "pielāgota".

Ar pārdošu priekšlikumu nāk *Inese Zandere* (*LuM*, 1987, nr 22):

"Varbūt vajadzētu izdot *Jukuma Vācieša* "Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme", I-II (*Spartaks*, Pleskavā 1922/24)."

(Šis darbs ir pilnīgā pretunā ar Maskavas "patriotisko" revolūcijas un pilsoņu kara vēstures koncepciju; tas gan par jaunu izdots 1956.g. Stokholmā kopā ar U.Č. rakstiem un komentāriem grāmatā "Pa aizputinātām pēdām").

"*Lit. un Māksla*" arī iespieša dažus nelielus fragmentus no šī Vācieša darba, bet tad viss apklusa. 1987.g. 9. jūnijā "*Ciņā*" parādījās *A. Drizuļa* raksts "*Pārkārtošanās vēstures zinātnē*", jo krievu vēsturnieki par tādu vajadzību bija sākuši runāt (protams, ar "tētiņa" atļauju). Drizulis atzīst, ka līdz šim vēsture tikusi *piefrizēta* (viltota) un radušies "*balti plankumi*". Joprojām vēl nav izņemts par *Molotova-Ribentropa* pakta publicēšanu, lai gan tas plaši reproducēts Rietumos. Drizulis arī nosoda 1934. un 1936. g. lēmumus par krieviski šovinistisko vēstures mācīšanu un iztulkošanu.

"*Padomju Jaunatne*" (20.5.1987) iespiež pārrunas par latviešu un krievu jauniešu konfliktiem un vispārējo atsvešinātību. Krievu skolnieki domā, ka krievu valoda ir *valsts valoda*, kaut gan tas formāli nepareizi (tāda dekrēta nav); viņi nekā nezina par Latvijas vēsturi un kultūru, lamā latviešus par "vāciešiem" ("Hansiem") un "fašistiem".

Nenoskaidrota paliek jaunā dzejnieka *Klāva Elsberga* (*Vizmas Belševicas* dēla) mīklainā nāve "jaunrades namā" Jūrmalā (5.2.87.), un latviešus nepatīkami pārsteidz *A. Čaka* pieminējā apgānīšana Ziedoņa dārzā (*LuM*, 1987, nr 22).

1987. gada vasarā grupas "*Helsinki '86*" ierosinātās plašās *demonstrācijas 14. jūnijā un 23. augustā*, kas plaši atbalsoja Rietumos, izvirza latviešus atkal avangardā Baltijas tautu pretestībā Maskavas izplānotajai denacionalizācijai. Šie notikumi pārsteidz un samulsina okupantu varas iestādes, kas ar nepārdomātiem un nervoziem "pretsolījumiem" (neveikliem "protesta mītiņiem", "lasītāju vēstulēm") savu situāciju vēl pasliktina. Okupantus it īpaši satrauc *joti plašā skolu jaunatnes*

pedalīšanās šajās demonstrācijās pie Brīvības pieminekļa Tas atklāj visas ilggadīgās indoktrinācijas bankrotu.

Nelielās, Liepājas strādnieku dibinātās, grupas "*Helsinki '86*" nopelni ir neizdzēšami iegājuši Latvijas vēsturē. Tās darba rezultāti izpaužas vairākās plāksnēs:

- *atmodina ļaudis no apatijas*, izraisa jaunu neformālu grupu izveidošanos, 1987. gadā parādās pirmais necenzētais žurnāls "Auseklis"

- liek t.s. *radošajai intelligēncijai* pārdomāt savu nostāju un izturēšanos (liek "atlikt muguru");

- veicina lielāku liktenkopības apziņu Baltijas tautās;

- rada pozitīvu atbalsi Rietumos un aktivizē ārzemju latviešus;

- atklāj okupācijas *režīma ideoloģisko impotenci*;

- *sagrauj Maskavas izplānoto mankurtisma (vēstures apziņas izdzēšanas) taktiku*;

- vēl vairāk aktualizē "starpnacionālo attiecību" un "divvalodības" problēmas.

Pēc 1987. gada 23. augusta arī okupācijas režīms ir spiests atzīt, ka pilnīgā Latvijas vēstures noklusēšana (nemācīšana) radījusi *bīstamu tukšumu*, kur iespējas režīmam nevēlama un kaitīga informācija par vēstures norisēm. Avizē sāks iespiest steigā safabricētus rakstus par vēsturiskiem notikumiem, un izd. "Avots" pēkšņi atrod papīru un iespējas jau 1987. gadā laist klajā divas vēsturiska rakstura publikācijas - "*Neatkarīgā Latvija - kāda tā bija un Latvijas likteņgadi*". Visā šajā nervozajā rosīgumā atklājas, ka režīma funkcionāri (arī augstākie) nepārzin Latvijas jaunāko laiku vēsturi, "revolucionāro ciņu posmu" ieskaitot.

Tiek atzīts, ka kaut kas jādara "divvalodības" lietā, kas līdz šim attiekusies tikai uz latviešiem. 1987. gada vasarā izveido *LKP CK Nacionālo un starpnacionālo attiecību komisiju* ar pirm sekretāru Borisu Karloviču priekšgalā, kas liek izglītības resorim uzlabot latviešu valodas mācīšanu krievu skolās (taču šādai vajadzībai trūkst latviešu valodas skolotāju). Par latviešu valodas mācību uzlabošanu latviešu skolās nav runas (*LuM*, 1987, nr 32).

30. septembrī sasauc *vēstures skolotāju semināru*, kur uzstājas ideosekretārs *Toļa Gorbunovs* (*Skolotāju Avīze*, 1987, nr 40). Viņš aprāda, ka situācija ir sarežģīta, jo uzkrājusies neatrisinātu problēmu gūzma:

"Tādi ir *vēstures jautājumi, kuņģi bija vai ir noklusēti, vai traktēti puspatiesīgi, šabloniski*. Tādi paši samilzumi skār arī starpnacionālās attiecības, ekonomiskās problēmas. *Vēstures zinātnes pašreizējais stāvoklis nav apskaužams*; skaidrs arī, ka jaunas mācību grāmatas neradīsies gada laikā. Bet mūsu skolēnus līdz 16 gadu vecumam "sagatavo" radiobalsis un buržuāziskajā Latvijā izdotās vēstures grāmatas. *Mēs tūlīt nevaram pārkārtot programmu*. Latvijas PSR vēsture ir PSRS vēstures sastāvdaļa. Bet var un vajag panākt citādu attieksmi pret vēstures mācīšanu. Vajadzīgas arī pamatīgas pārmaiņas ideodarbā mūsu republikā. *Diemžēl jaunu ideju mums pagaidām vēl ir pamaz.*"

Var piebilst, ka jaunu ideju vispār nav, un Boriss Karlovičs spēj vienīgi atkārtot novazāto un kompromitēto saukli: "Jāpastiprina internacionālā un patriotiskā audzināšana!" Skolotāju

noskaņojums vairumā bijis izvairīgs un skeptisks, jo skolēni par padkrievisko mēlnesību tikai pirdzīgi smin.

Kamēr Latvijā (un arī mūsu kaimiņzemēs) norisinājās minētie sprāgie notikumi, koris "*Ave sol!*" veica ļoti sekmīgu koncertturneju ASV un Kanadā, par ko Kultkoma prezidijs apbalvoja koŗa diriģentu *Imantu Kokaru ar Kultkoma Atzinības rakstu* (*DzB* 1987, nr 33). Bet vēl šis turnejas laikā (17. jūlijā) "*Lit. un Māksla*" publicēja Valijas Brutānes vārsmu:

Liela vai maza bēda
saprātam cauri ēdas.
Nedz zem akmens to likt,
nedz padziedot pāri tai tikt.

Šai vasarā notiek arī interesanta pārvērtība ar 1987. g. 28. aprīli nodibināto *PSRS Kultūras fonda Latvijas nodaļu*, kas pārdēvējas par *Latvijas Kultūras fondu* un paziņo ("Dzintarkrasta" raidījumā, 2. augustā), ka tas *vāks naudu arī ārzemēs*.

Tai pašā laikā ģensekam *Mišam Sergejičam* jāatzīst, ka pārkārtošanās negrib materiālizēties. CK 25. jūnija plēnumā viņš aprāda:

Vēl nav notikušas ne dziļas, ne kardinālas pārmaiņas. *Bremzēšanas mehānisms vēl nav salauzts*. Tiek pat atdotas agrāk iekarotas pozīcijas Atkal biežāk kļuvuši žūpības gadījumi, atkal sākuši brīvi justies slaisti, liekēži un iznesēji. Periodiski atkarņojas lieli ārkārtēji notikumi (nebūšanas). To pašu apliecina Rietumvācijas sporta lidmašīnas nolaišanās Maskavā" (*PLK*, 1987, nr 8).

1987. gada vasarā padomju varas iestādes sāk *izraidīt uz ārzemēm* cilvēku tiesību aizstāvju grupas biedrus (vispirms Rolandu Silaraupu), bet grupa papildinās ar jauniem biedriem. Stingrāku stāju turpmāk parāda latviešu kultūras darbinieki, kas atsakās piedalīties 23. augusta demonstrāciju nosodišanā.

1987. gada 11. septembrī, ievadot Dzejas dienas pie Raiņa pieminekļa, Imants Auziņš runā par nodoto revolūciju un aicina pašiem meklēt atbildes uz sāpīgajiem jautājumiem, citēdams O. Vācieša rindas:

Un tāpēc ņem un pārsit klusumu
un neklausies, ja tevi bar.

Ļoti skaidru valodu runā *Rita Drizule* (*LuM*, 1987, nr 38):

"Latviešu strēlnieku iedvesmoja nepieciešamība *izcīnīt no carisma žņaugiem brīvu Latviju, kuņģi paši būtu noteicēji*. Viņu uzskati nebija savienojami ar ētiski irdeno kosmopolitismu, kur aiz skaistām frazēm par visu tautu pārtautošanos vienā lielā tautā pazuda mātes valoda."

Tai pašā laikrakstā akadēmiķis *Jānis Stradiņš* vērsās pret Latvijas kolonizāciju, jautādams:

Vai mums te vajadzīga *tik liela un negausīga industrija*, vai ceļam to istajā vietā, *tik tālu no izejvielu avotiem un darbaspēka resursiem?*"

(Turpmāk šis jautājums tiek diskutēts aizvien asākā veidā).

1987. g. oktobra sākumā Ļeņingradā notiek **rakstnieku radošā konference**, kur krievu rakstnieki - ukraiņi, baltkrievi, moldāvi, kirgīzi, gruzīni, armeņi asi kritizē krievu cēnienus izdzēst viņu nacionālo identitāti. PSRS RS valdes sekretārs **J. Surovcevs** ir spiests atzīt, ka vārds **internacionālisms** liekams pēdējās. Latviešu bēdas konferencē izklāstīja **J. Peters**, norādot, ka **latvieši bijuši vislielākie asiņu devēji Krievijas revolūcijai** un Ļeņina personiskie sargi, bet tagad viņiem **liegts redzēt sava darba augļus**. Viņš vērsās pret vēstures viltošanu, dzimtas valodas diskrimināciju un migrācijas postu (*LuM*, nr 42).

Pūloties dažādā veidā aizkavēt demonstrācijas **18. novembrī**, okupācijas režims panāca, ka šī nacionālā svētku diena **nolieguma veidā** tika vēl nepiedzīvotā veidā atzīmēta ar rakstiem presē, komiski aranžēto "darbaļaužu demonstrāciju" Rīgā un neveiksmīgo "suverēnas republikas" pārstāvju protestu ASV vēstniecībā Maskavā (kur viņš pat nelaida iekšā) par ASV Kongresa iejaukšanos LPSR iekšējās lietās. Arī šai gadījumā režīmam neizdevās iesaistīt latviešu kultūras darbiniekus, atskaitot Brežņeva apraudātāju Arvidu Griguli, lai viņi "ar pilnu atdevi" piedalītos 18. novembra nolīgumā. Arī tie, kas jutās spiesti kaut ko teikt, darīja to izvairīgi, turklāt kritizējami pašreizējo situāciju Latvijā (*LuM*, 1987, nr 46).

Ļoti samilzis jautājums, kas arvien vairāk aktuālizējas, ir **latviešu kultūras materiālās bāzes graušana**, jo te tiek piešķirti līdzekļi kultūras iestāžu ēku restaurācijai un nepieciešamām jaunceltņiem. Valsts bibliotēkā Rīgā iet bojā grāmatas, jo tā ir sabrukuma stāvoklī, kritiskā situācijā nonākuši latviešu teātri un opera, tāpat arī Rīgas pils, kur novietots Raiņa literātūras un mākslas vēstures muzejs.

1987. gada nogalē notiek **teātra darbinieku 11. kongress** (*LuM*, nr 52), kur **Vija Artmane** raksturo skatuves mākslinieku un teātru bēdīgo stāvokli - aktieŗu zemās algas, dzīvokļu trūkumu un niecīgas dotācijas (valsts piemaksas, kas latviešiem ir zemākās visā "brāļu saimē"). Nojaukta Valmieras teātra vecā ēka, bet jaunas ēkas projekts vēl vispār nav izstrādāts. Drāmas teātris un opera veltīgi gaida uz restaurāciju. Tāpat uz restaurāciju gaida nemākulīgi uzceltais Dailes teātris, bet Ļeļļu teātris palicis bez telpām. Kultūras ministrs **J. Barkāns** paziņoja, ka nekādus konkrētus uzlabojumus viņš nevar solīt (internacionālizācijas procesa gaitā taču lokālajām kultūrām ir pakāpeniski "jāatmirst". U.Ģ.)

Kongresā ar ķecerīgu runu uzstājās **J. Peters**:

"Nedrīkstam daudz nacionālu situāciju pasludināt par internacionālu (t.i. par pilnīgi krieviskotu). Daudznacionāls ir mehānisks savienojums. **Ir ciniski domāt, ka Daugavpils 15.000 latviešiem nav vajadzīgs savs kultūras centrs**. Runa taču ir par visu Daugavpils areālu, kur latviešu ir daudz vairāk. **Emigrantiem mēs varam sniegt augstas mākslas paraugus**, kā, piem., koris "Ave sol!" un citus, **bet Daugavpils latviešus pasludināt par it kā neesošiem**."

Viņš ierosināja atjaunot likvidēto Daugavpils teātri, bet **Barkāns** paskaidroja, ka tādām teātrim pašlaik nav materiālās bāzes.

Latviskās mākslas sniegumi tādā vajadzīgi tikai tiem tautiešiem, kas ārzemēs var sagādāt neērtības okupantiem.

Vēstures zin. kand. **Juris Goldmanis** (dz. 1952.g.) 1987. gada beigās samērā atklāti iztirzā "nacionālo attiecību pilnveidošanu" (*PLK*, nr 12):

"Padomju zinātniskajā literatūrā nostiprinājies atzinums par nāciju uzplaukumu un tuvināšanās dialektisko vienotību, kur dominē **tuvināšanās process**, apgalvoja, ka **nacionālās pazīmes it kā izzūdot, izgaistot**, kas neatbilda reālajai īstenībai (tādā ir arī "nereāla īstenība"! U.Ģ). Daži biedri ierosināja PSRS 1977. gada Konstitūcijā fiksēt **vienotas padnācijas jēdzienu, ierobežot savienoto autonomo republiku suverēnīti vai pat likvidēt tās**.

Vēl nesen sabzinību pētnieki lika uzsvāru uz tezi par **"nāciju saplūšanu"**. Šo jēdzienu traktēja patvaļīgi, un saplūšanas eventuālo iespēju pārcēla uz **tuvāko nākotni**.

Jaunākajos partijas dokumentos nacionālo attiecību attīstība ietver **nāciju pilnīgu vienotību attālā vēsturiskā perspektīvā**.

Iepriekšējos gadu desmitos atsevišķās republikās tika **pieļautas nopietnas kļūdas un sagrozījumi nacpolitikā**."

Jāpiebilst, ka nākošā gada sākumā **Juri Goldmanis** iecēla par LKP CK aģitpropa nodaļas vadītāja vietnieku un nacionālo attiecību sektora vadītāju.

1988. gada sākumā presē vairojas kritika par **forsēto un ekonomiski neprātīgo industrializāciju un migrantu baru iepludināšanu Latvijā**. Litkritiķis **Pēteris Zeile** aizrāda (*LuM*, 1988, nr 3):

"Krievu publicisti ir dziļi satraukti par to, ka **vairāki Krievijas Federācijas novadi ir iztukšoti**, to iedzīvotāji aizplūduši uz citām republikām, nav kas strādā un ceļ turienes kultūru. Bet **Rīga hipertrofejusies**. Daudzus gadus kāpināta rūpniecība un dzīvokļu celtniecība iepludinātajam darbaspēkam. **Tikai niecīgs līdzekļu pārpalikums atlicināts kultūrai. Garīgu vērtību sistēma republikā grīojas**."

Tai pašā laikrakstā **Visvaldis Lāms** plašā rakstā ("Jautājums ekonomistiem") salīdzina Latvijas neatkarības laika harmonisko ekonomisko attīstību ar padomju **saimnieciski absurdo**, nepārtraukti kāpināto Latvijas industrializāciju (kolonizācijas nolūkos). Viss ražošanai vajadzīgais tiek ievests no tālienes (**lai cik tas maksā**), un saražotais atkal ievests. Lāms norāda, ka šī rīcība ir pilnīgā pretrunā ar pašreizējā "tētiņa" sludināto **saimniecisko aprēķinu**, rentabilitāti, ražošanas intensifikāciju un modernizāciju. Bet, šķiet, ka **uz Latviju šāda saimnieciska pārkārtošāns neattiecas**. Rīgā ceļ jaunu robotu rūpniecību un rekonstrukcijas aizsegā turpina paplašināt agrāk uzceltās. Lāms piebilst:

"Ja kapitālisti tā strādātu, viņi sen jau būtu bankrotējuši (tā būtu finansiāla pašnāvība)." (*LuM*, nr 3)

Taču krievu patoloģiskās ekspansijas un kolonizācijas tieksmes iet pāri visam. **Lai izput Mātes Krievijas lauku novadi**, lai izput

saimniecība vispār, lai tiek līdz pēdējam izpostīta Latvijas daba, piesārņota zeme, gaiss un ūdeņi, lai demoralizējas vēl vairāk "internacionālizēti" sabiedrība, ja **tik ar pēdējiem spēkiem varētu sagraut un izdzēst latviešu tautas un Latvijas identitāti**. Nobeigumā Lāms vērsās pret plānoto **Rīgas metro būvi**, kas nozīmē jaunu migrantu baru iepludināšanu. Turpmākos mēnešos pret to presē parādās arvien vairāk protestu.

11. janvārī izceļas **ugunsgrēks Rīgas pili**, un gandrīz aiziet bojā RLMVM fondi. Taču padomju iestādes par šo kultūras materiālu saglabāšanas iespējām izrāda **totālu vienaldzību** (*LuM*, 1988, nr 4).

1988. gada 16. janvārī sanāk LKP CK plēnums, kur pirmsekretārs **Boriss Pugo** kritizēja visu CK biroja locekļu darbu (sevi ieskaitot), izņemot patriotisko organu (VDK) priekšnieku **Sataislavu Zukuli**, kas esot strādājis "ar pilnu atdevi". (*PLK*, nr 2).

Šajā plēnumā **J. Peters** aprādīja, ka republikas grāmatniecība ir katastrofālā stāvoklī un pieprasīja nodot izdevniecību **"Liesma" RS vadībai**. (Tas joprojām nav noticis. U.Ģ.). Runas turpinājumā viņš krieviski teica (*LuM*, nr 4):

"1988. gada 23. novembrī aprit 115 gadi, kopš dzimis pirmais KPFSR Bruņoto spēku virspavēlnieks **Jukums Vācietis**, (...) **ierosinu leģendārā komandieŗa Jukuma Vācieša jubileju plaši atzīmēt** ne tikai republikā, bet vērsties arī pie PSKP CK ar priekšlikumu organizēt **svinīgu sēdi Maskavā**, veltītu Padomju Bruņoto spēku pirmā virspavēlnieka 115 gadei."

Bet krievi nevēlas dzirdēt ne par latviešu sarkanajiem strēlniekiem, ne par nekrievisko pirmo virspavēlnieku. Trīs dienas vēlāk (*Ciņā*, 19.1.1988) vēsturnieks **Valdis Bērziņš** pastāsta, ka esot lielas grūtības panākt pirmā virspavēlnieka **J. Vācieša "atzišanu"**. Viņam pat kādā publiskā sanāksmē nācies dzirdēt, ka pirmais virspavēlnieks esot bijis **Sergejs Kameņevs**, īsts krievu cilvēks, un neviens neesot pret šo aplamību iebildis (Sergejs Kameņevs sekoja Vācietis "glavkoma" amatā 1919.g. jūlijā. U.Ģ.).

Krievu nostāju šai jautājumā arī skaidri deklarēja **Padomju Kultūras fonda** vadītāji darbinieki, kas marta sākumā bija ieradusies Rīgā, lai tiktos ar Latvijas Kultūras fonda pārstāvjiem. **D. Pakalns** (*DzB*, 1988, nr 10) ziņo:

"Turpat tika uzdots jautājums par to, vai latviešu sarkanie strēlnieki arī nevarētu ieņemt vietu šī fonda programmā. Skanēja atbilde, ka **strēlnieki nebūt neesot tik nozīmīgi visām savienotajām republikām**."

KF krievu biedri diemžēl galvenokārt rūpējušies tikai par **līdzekļu pelnīšanu** (daļu savāktās naudas latviešiem jāatdot krieviem) un **starptautisko sakaru kopšanu**, t.i. par ārzemju valūtas mangošanu ārzemēs. Jāpiebilst, ka ārzemju buržuju apkāšanai Maskava ir noformējusi vēl otru diedzelēšanas iestādi - **Bērnu fondu**, kuŗa vadība arī "mūsu republikā" ir pilnīgi krievu rokās.

Allaž badīgais krievu skrandu imperiālisms vispār nokāš latviešiem naudu (it īpaši nopelnītu ārzemju valūtu), kur vien iespējams. Tā, piemēram, no valūtas, kas iegūta, eksportējot grāmatas, Maskava paņem 90%

(LuM, 1988, nr 5). Tas pats notiek filmu nozarē. *Inta Šteina* konstatē, ka, pārdodot kapvalstīm J. Podnieka filmu "Vai viegli būt jaunam?", "*Soveksportfilm*" kļūst stāvus bagāts. Un viņa piebilst: "Redzēsīm, kas tad atkritis miesīgajai mātei - Rīgas kinostudijai?" (LuM, 1988, nr 1). Protams, ka tur nekas nevar atkrist, jo lielam ir lielas vajadzības.

Bibliotekāre *Anna Mauliņa* (LuM, 1988, nr 11) norāda, ka ir iedragātas latviešu lasīšanas tradīcijas. Tur zināmā mērā vainīga padomju latviešu literatūras *izvairīšanās no dzīves īsto problēmu un konfliktu attēlojuma* (bet kas drukās darbus, kur tās attēlotas? U.G.). Dīvains ir arī bibliotēku valodiskais sastāvs: 75% literatūras ir krievu, 19% latviešu un 6% svešvalodās. Par bibliotēku stāvokli viņa raksta:

"24 masu bibliotēkas un arī vairākas valsts bibliotēkas ēkas ir *avārijas stāvoklī*. Neatjaunojamās *nacionālās vērtības iet bojā* ar katru gadu lielākos apmēros. *Daudzbie kaņķi nav iznīcinājuši tik daudz vērtību*, cik nolaidība un bezatbildīgums."

Bet padvaldība ir paziņojusi, ka Valsts bibliotēka uz jaunām telpām var cerēt - 1996. gadā. Rakstnieks *Visvaldis Lāms* situāciju raksturo šādos vārdos:

"Ierēdnieciskās *varmācības zābaki* brutāli, augstprātīgi bradājuši pa mūsu kultūras dzīvi. Un *grūstošās teātru ēkas, mitrās telpās saslānītās grāmatas* un, kā teikt, *'lidz klipķim' nolaištā tipogrāfiskā bāze* - tāds ir *reālais stāvoklis* 1988. gada sākumā" (LuM, nr 8).

1988. gada 1. un 2. martā notiek *Padomju RS valdes plēnums Maskavā*, kur nekrievu rakstnieku pārstāvji protestē pret viņu valodu "*atmirdināšanu*" (LuM, nr 11). baltkrievu RS pirmsekretārs Nils Giļvičs ierosina lūgt PSRS Augstākās Padomes Prezidiju, lai pieņem likumu, ka par *valsts valodu* katrā republikā uzskata to iedzīvotāju valodu, *kas devusi nosaukumu republikai*. Latvijas PSR RS valdes priekšs. *J. Peters* teica (šeit īsināti):

"Forsētas migrācijas rezultātā *izjaukts republikas demogrāfiskais un ekoloģiskais līdzsvars*. Tas savukārt rada spēcīgu *pašizsargāšanās instinktu*.

Ekstensīvā saimniekošana radījusi *sabiedrisku eroziju*. *Divvalodība* pašreiz Latvijā veiksmīgi realizējas *tikai pamatnācijā*.

Cilvēki ar zemas klases marksisma līmeni uzskata atsevišķas republikas parkādas citas republikas sastāvdaļu, *nevis par suverēnu valstu savienību* - kā tas pēc Ļeņina principa manifestējās PSRS Konstitūcijā.

Vai nav pienācis laiks paskatīties mūsu *nacionālās politikas vēsturē?* (J.P. attēlo latviešu "*pogromu*" Krievijā 1936-1938.g.). *Mums ir liela vēsture*, ko nedrīkst aprakst līdz ar perkulta nelikumībām. Nesen atzīmējām Padomju Armijas 70. gadskārtu. Bet vai šajās svinībās netika *aizmirsts pirmais Bruņoto Spēku Virspavēlnieks?* Mums Latvijā šķiet, ka tika aizmirsts, bet tas neveicināja ne patriotisko, ne internacionālo audzināšanu.

(J.P. piemin staļiniskās 1941.g. jūnija un

1949.g. marta *deportācijas*). Aktuāls ir jautājums par perkulta *upuņu piemiņas godināšanas laiku un vietu*" (LuM, nr 10-11).

1988.g.martā "*Lit. un Māksla*" (nr 12) sniedz pirmajā lappusē Mātes Latvijas attēlu (Brāļu kapos) un šādu tekstu:

Kopā ar visiem, kam dārga Staļina kulta nevainīgo upuņu piemiņa, Latvijas rakstnieki, mākslinieki, komponisti un mūziķi, arhitekti, teātra un kino darbinieki noliks ziedus pie Mātes Latvijas Brāļu kapos, 25. martā no pulksten 17.00."

Turpat atreferēta *RS valdes sekretāriāta sēde* ar Publicistikas padomes piedalīšanos (3. martā), kur apsprieda *perkulta* seku un ietekmju pārvarēšanas iespējas. J. Peters sacīja:

"Latviešu tautas vēstures traģiskās lappuses neierobežojas tikai ar 1941. un 1949. gada deportācijām - 20. un 30. gados Padomju Savienībā dzīvoja vairāk nekā 200.000 latvieši, bet 1939. gadā bija atlikuši vairs tikai 126.000. *Bija sācies uzbrukums tautām*."

Runas turpinājumā *Peters* dod *paplašinātu staļinisma definīciju*:

"Staļinisms nenozīmē tikai arestēt vai iznīcināt bez tiesas un likumības.

Staļinisms ir arī neatļaut patstāvīgi domāt, aizliegt savu piederību nācijai un valodai, nepieļaut diskusijas, izjaukt ekonomisko, demogrāfisko un ekoloģisko līdzsvaru valstī, norobežoties no pasaules, provocēt saspīlējumu starptautiskajās attiecībās, iznīcināt vēsturisko atmiņu un kultūras mantojumu."

Sēdes gaitā izgaismojās atziņa, ka *perkults nav laikā norobežota parādība*, kas varētu tikt izbeigta ar kādu kongresu vai lēmumu. *Pārvarēt kulta sekas nāksies vēl ilgi, varbūt pat nepārtraukti*.

Jānis Lapsa vērsās pret krievu šovinistu uzstiepto Krievijas imperiālisma cildināšanu. viņš ieteica iepazīties ar *K. Marksa* darbu par 18. gadsimta slepeno diplomātiju, kurā *atmaskota carisma ekspansīvā politika arī attiecībā uz Baltiju*. Viņš aizrādīja, ka Pēteris I loma latviešu vēsturē bijusi negatīva.

Anda Līce piebilda, ka sabiedriskās apziņas kāpnes *jāmazgā no augšas*, nevis tikai no apakšas. *Jānis Ādmidiņš* ierosināja padomāt par *speciaikrakstu latviešiem citās padrepublikās*.

Darba gaitā nodibināja

- 1) *Perkulta upuņu piemiņas komisiju* un
- 2) *Rehabilitācijas komisiju*, kas sākušas strādāt.

Turpat (LuM, 1988, nr 12) iespiests *Imanta Ziedoņa* aicinājums prasīt, lai PSRS Augstākā Padome pasludina *Jāņus par oficiālu svinamo dienu Latvijā*. Viņš uzsver, ka vajag aktīvi rīkoties:

"Citādi mēs visi dziedam par kaut kādu *gaismas pili*, kas celsies augšā, dziedam un *esam savā estētismā tā aizdziedājušies, ka pat vairs nedomājam, par ko dziedam*. Kad gan viņai celties (tai pilij!), ja ne nu. Jā, kāpēc ne tagad, šais dienās. Uz kādu laiku gan mēs attiecinām viņas augšāmcelšanos. Ir jāceļ augšā tūlīt. *Ir jāsauc pils vārdā!*"

Pret "organu" aizbildnību mākslinieku radošos *sakaros ar ārzemēm* protestēja *Džemma Skulme PSRS Mākslinieku 7. kongresā* 1988. gada janvārī Maskavā (LuM, nr 5). Viņa teica:

"Sistēmā, ko mēs esam radījuši, mēs tagad jūtamies kā *Kafkas romānā*.

Latvijā viena trešā daļa no arhitektūras un mākslas pieminekļiem ir *avārijas stāvoklī*.

Demagogi izaug no mūsu *morālās netīrības*.

KF pārtiek no ziedojumiem, bet tos nav iespējams plānot.

Varbūt tas izraisa smaidu, bet *kādreiz sen atpakaļ Latvijā Kultūras fonda finansēšanai izmantoja atskaitījumus no peļņas, ko deva alkohola un tabakas tirdzniecība*. (Dr. U.J. to bija aprādījis 1987. gada augustā).

13. janvārī notika sanāksme par temu "*Latviešu valoda un literatūra skolās*" (LuM, 1988, nr 5). *Māra Zālīte* kritizēja mācību grāmatu satura atbaidīgo "militāro patriotismu" un prasīja lielāku patstāvību Latvijas skolām:

"*Suverēnai republikai*, kāda ir LPSR, *godu nedara tas*, ka mūsu izglītības ministram un viņa vietniekam *katra kustība jā-saskaņo ar Maskavu*. Ir īstais brīdis runāt par šo tik nepieciešamo suverēnītiati visaugstākā līmenī.

Ir tādas *jauktas skolas* (īpaši Latgalē), kur latviešu valodu lieto tikai valodas un literatūras stundās. Visi oficiālie sarīkojumi - tikai krieviski. *Starprīžos skolēni vairs runāt latviski*."

Ari režimam pakalpigā valodniece *Aina Blinkena* šoreiz (atsaucoties uz Toļu Gorbunovu) bija kritiska:

"*Gorbunovs* nesen atzina (*Pad. Jaunatne*, 31.12.87.), ka *mums Iestas, konstruktīvas kultūrpolitikas nemaz nav*. Stundu skaita *neatbilstme* divvalodībai ir liela. Pie faktiskas divvalodības tas diez vai novedīs."

Okupācijas režīms latviešu kultūras darbinieku prasībām visnotaļ izrāda *pasīvu pretestību* pārliecībā, ka "runāšanas svētki" reiz tik un tā beigsies. *Māris Grēviņš* aprāda, ka Daugavpils kultūras vadība *latviešu teātra trupās izveidošanu* grib *atlikt* uz vairākiem gadiem (LuM, 1988, nr 6). [*Latgalei*, ar kuŗu okupanti apietas kā ar "Vitebskas guberņas novadu"], bija vēlīts "LuM" 1988. g. 13. numurs.] Nekas arī netiek darīts RLMVM telpu sagādei (LuM, 1988, nr 12). Tāpat *lielu vilšanos rakstniekiem* sagādā 28. janvārī publicētais "LPSR izdevniecību projekts perspektīvajam plānam (1991-2000) literatūras un mākslas darbinieku kopoto rakstu un izlašu izdošanai", kas nemaz nav apspriests RS sekcijās, bet ko pēc sava prātā *izlēmuši birokrāti*.

Šai sakarā Imants Auziņš izsakās:

"Latvijā *dailiteratūras* izdevumu īpat-svars ir gandrīz *divas reizes mazāks* nekā citās republikās. Šāda plānošana nodara pāri arī latviešu klasikai, litmantojuma apguvei un satrauc. Runas par vēstures nezināšanu, par "baltajiem plankumiem" *paliks tikai runas*, ja nebūs iespēju būtiski uzlabot šīs kultūras daļas atdošanu tautai. Ierosinu noraidīt publicētā plāna projek-

tu." (*LuM*, 1988, nr 14)

Viņam piebalso **Vitauts Ļūdēns**:
"Šķiet, **birokratisms ar pēdējiem spēkiem izcīna savu pēdējo kauju, un mēs visi brīnāmies, cik tas vēl varens.**"

Jānim Sirmbārdim par to ir neliela vārsmā:

Aiziet pārkārtoties
vecais birokrats -
ādu nomainīt,
bet saglābt - būtību.

Bet nav arī noliedzams, ka latviešu sabiedrība ir aktivizējusies un parāda lielāku neatlaidību un izturību cīņā pret denacionālizācijas procesu.

Un 1988. gada jūnijā ir jānotiek **PSKP konferencei**, kur apspriedīs arī starpnacionālo attiecību jautājumu.

Daži secinājumi

"Tētiņa" Mišas Sergejiča situācija

Marksisma klasiķi māca, ka **sabiedriska sistēma**, kas kļuvusi par kavēkli ekonomiskai (un līdz ar to citu sadzīves nozaļu) attīstībai, ir lemta bojāejai. To arī pašreizējais "tētiņš" ir kādreiz partiskolā mācījis.

Gorbačovs ar saviem domubiedriem pieteica **"revolucionāru pārkārtošanos"**, lai glābtu Maskavas koloniālās skrandu imperijas lielvalsts stāvokli, apsolot tai pašā laikā **saglabāt tās sabiedrisko sistēmu, kas ir stagnācijas un demoralizācijas cēlonis**. Krievu dižtautas mūzsenais dziļdomātājs **Kozma Prutkovs** savukārt ir aprādījis: **"Nevar atrisināt neatrīsināmo."** Vēršoties tikai pret slimības simptomiem, nevienu slimnieku nav iespējams izārstēt.

Bet arī līdzšinējā padomju absurdās sistēmas izraisīto seku (baigās sērgas simptomu) apkaņošana ir radījusi pretestību kā plašos partijas un valsts birokrātijas, tā arī darbaļaužu slāņos.

Atbalstu iecerētām saimnieciskām reformām Miša varētu gūt (tāpat kā **Ļepins** savā laikā to ieguva saviem "revolucionārajiem pārkārtojumiem") **no nekrievu tautām**, kurām ir sveša krievu sādžas stagnantā kolektīvisma mentālitate. Tas, protams, prasītu dziļu **pārkārtošanos starpnacionālo attiecību jautājumā**, pirmkārt - godīgi īstenot Padomju Savienības **federātīvo principu**, atsakoties no postīgās idejas par unitāru Lielkrieviju, kur būtu viena tauta, viena valoda un viens "tētiņš".

Tomēr grūti iedomāties, ka Miša Sergejičs, kas audzēts murgainajā lielkrievu šovinistiskajā ideoloģijā (tāpat kā pārējie "aparāta" darbinieki) spētu pārkārtoties šādā virzienā.

Tāpēc jāsecina, ka strupceļā nonākušās **pēdējās koloniālās imperijas** (kas ir anachronisms mūsdienu pasaulē) **trūdēšanas process un konvulsijas turpināsies**. Aizvien

grūtāk būs uzturēt un balstīt imperijas "ārējos posteņus", kas radīti agrākās ekspansijas rezultātā.

Kas panākts Latvijā "atklātuma" posmā

Ir bijis iespējams samērā atklāti **pārrunāt un kritizēt** "sasāpējušos jautājumus" un samilzušās problēmas" (turpinās "runāšanas svētki").

Tā kā **okupācijas režīmam** trūkst jēdzīgu pretargumentu (atskaitot čekistus un miliešus), tas atspiest **defensīvās pozīcijas**. Aparatčiki paši nav skaidrībā par turpmāko attīstību.

Ir **smagi kompromitēti** (arī izsmieti) un padarīti grūtāk lietojami **kanonizētie jēdzieni** "internacionalizācijas process", "internacionalisms", "internacionālists", "tautu draudzība", "vecākais brālis" u.tml. To kladzināšana izraisa nicīgus smīnus.

Latviešu sabiedrība ir **atmodināta no apatijas** un aktivizējusies konstruktīvai pašdarbībai. Gluži negaidīta un ārkārtīga nozīme šai sakarā ir bijusi nelielajai grupai **"Helsinki '86"**. 1987. gada lielās demonstrācijas (ar plašu jaunatnes piedalīšanos) pārsteidza un samulsināja okupantu režīmu, veicināja baltiešu sadarbību, radīja dzīvu atbalsi ārzemēs un aktivizēja ārzemju latviešus. Radās jaunas "neformālas" grupas un pirmais ne-cenzētais žurnāls **"Auseklis"**.

Tika **sagrauta okupantu mankurtisma** (vēsturiskās paņēšanās) **taktika**, izraisītas diskusijas par vēstures mācīšanu un pētīšanu.

Atklājās **režīma ideoloģiskais bankrots** - jebkādu jaunu ideju trūkums.

Ir oficiāli **atzītas kļūdas starpnacionālo attiecību kārtošanā** un lieli **trūkumi divvalodības īstenošanā**.

Aktivizējusies, atliekusi muguru un prasīgāka kļuvusi **latviešu intelligēnce** (to ir grūtāk manipulēt). Ar lielāku neatlaidību un izturību tā cenšas īstenot konkrētus pasākumus.

Ir izdevies aizkavēt **Daugavpils HES izbūvi**. Masīvāka kļuvusi kritika pret ekonomiski nemotivēto industrializāciju un plānoto Rīgas metro.

Protesti pret Latvijas denacionālizāciju vispār kļuvuši intensīvāki un konkrētāki.

Kas nav panākts

Pret latviešu visnotaļ pamatotajām prasībām okupantu režīms reaģē ar **pasīvu pretestību**, dažādi aizbildinoties, atliekot "sāpīgu problēmu" izšķiršanu uz vēlāku laiku vai vispār neko nedarot, labā cerībā, ka "juku laiki" reiz beigsies un stāvoklis atkal "normalizēsies."

Nav panākta nekādi uzlabojumi **latviešu valodas un literatūras** mācīšanā latviešu skolās.

Nav panākta **latviešu kultūras materiālās**

bazes nostiprināšana (nepieciešamo līdzekļu piešķiršana latviešu kultūras vajadzībām).

Tiek aizkavēti mēģinājumi uzlabot latviešu kultūras situāciju **Latgalē** (atjaunot Daugavpils teātri u.c.), kur krievi rīkojas kā agrāk Vitebskas guberņā.

Nav panākta uzlabojumi **grāmatniecībā** (latviešu daiļliteratūras un bērnu literatūras izdošanā) un litmantojuma apguvē. RS joprojām nav izdevies pārņemt izdevniecību "Liesma".

Nav izdevies panākt **latviešu strēlnieku un plkv. J. Vācieša** "atzišanu" Padomju Savienības līmenī; joprojām nav izdoti Vācieša darbi. Nav publicēts Molotova-Ribentropa pakts.

Joprojām **Maskava "nosūc" valūtu** (ap 90%) no Latvijā ražoto filmu un grāmatu eksporta.

Nav apturēta **ekonomiski nepamatotā industrializācija** (un līdz ar to migrācija).

Nav panākts lūzums Latvijas dabas piesārņošanā.

Nav novērsta latviešu diskriminācija **dzīvokļu piešķiršanā**.

Nav atjaunotas latviešu jūrasaskolas utt.

Kā pārkārtojās Rīgas Kultkoms

Padvaras iestādes ir atzinušas, ka **ārzemju latvieši** ir nozīmīga un ietekmīga nacionāla grupa, ko ignorēt ir bīstami un kaitīgi. Tāpēc Kultkoms solās darboties vēl **intensīvāk un elastīgāk**, it īpaši aprūpējot latviešus Amerikā ("lielo iespēju zemē"). 1987. gada oktobra Kultkoma padomes paplašinātajā plēnumā (*DzB*, nr 43-44) prezidents **Dainis Golberģis** konstatēja, ka ASV un Kanadā notikusi **lojālo un neitrālo tautiešu konsolidācija**. Viņš aicināja savus darbiniekus **kļūt vēl elastīgākiem**, neprasīt, lai visi aizkļūdīšie tūlīt slavinātu padomju dzīves veidu un iekārtu, bet sadarbotos ar Kultkoma aktīvistiem un veicinātu (**ar sirdi, darbu un naudu**) to pasākumus. Neatļaidīgi pasulē jāsludinaot pareizā izpratne par **1940. gada socrevolūciju Latvijā**, jo padomju naidnieki vēl arvien vainojot Molotova-Ribentropa pakta sazvērēstībā pret latviešu valsti, tautu un kultūru.

Modrības dienesta kadrs (žipčiks) un Ģolberģa vietnieks **Dainis Piņķis** savukārt uzsvēra, ka nevajaga **lojālos patriotus** ārzemēs tūlīt **izmāvēt** par padvaras apoloģētiem, jo tas tikai apgrūtinā viņu "patriotisko" darbu ārzemju latviešu vidū. **Pacietīgi un elastīgi** strādājot, jāpanāk, lai svešatnes latvieši saprastu, ka **pastāvīgo iekārtu** Latvijā nespēj uzveikt ne "Helsinki '86", ne arī spekulācijas ap 14. jūniju, 23. augustu vai 18. novembri.

Ar elastisku, pacietīgu un neatļaidīgu darbu jāpanāk, lai ārzemju latvieši aizvien lielākā skaitā novērstos no pretpadomju darbības un trimdas "reakcionāro organizāciju" balstīšanas. Lai viņu "liekie" līdzekļi turpmāk neizplūstu šādiem kaitīgiem nolūkiem,

0306071781

ir sāka arī kampaņa ziedot naudu PSRS *Kultūras un Bērnu fonda Latvijas nodaļam*, jo Maskava ir mūžīgā ārzemju valūtas badā (ārzemju valūtu pēc sava pasakainā kursa izmaina "gosbanka").

Momenta prasības

Ārzemju latviešu nacionālā grupa, ar visiem saviem trūkumiem un kļūdām, ir varbūt pati labākā un efektīvākā līdzīga nacionālu grupu vidū. Par spīti pašu daudzīnātai latviešu nesaticībai, mēs esam faktiski bijuši *ieciētīgāki, elastīgāki, darbīgāki un materiāli devīgāki* par daudziem citiem. Mēs esam dažādā veidā devuši lielu materiālu palīdzību tautiešiem tēvzemē, neesam ļāvuši ārzemēs noklusēt "Baltijas jautājumu" un atbalstījuši mūsu tautiešu cīņu *pret Maskavas izplānoto etnocīdu*.

Priekšnoteikums šī darba sekmīgai turpināšanai ir *materiāli un garīgi spēcīga, labi informēta (zinīga) un organizēta* ārzemju latviešu sabiedrība.

Mēs nedrīkstam ļaut padomju blēķu biedriem nokāst mūsu līdzekļus, bet tie jāizlieto mūsu sabiedriskās dzīves, preses, grāmatniecības, izglītības un kultūras darba balstīšanai un veicināšanai, lai mēs spētu sniegt maksimālo palīdzību tiem tautiešiem un grupām mūsu tēvzemē, kas nepakļaujas padomju izspiedzes un propagandas organu vadībai.

Ir jāpalīdz *izraidītajiem pretestības kustības darbiniekiem* iekārtoties jaunajos apstākļos un kopā ar mums turpināt Latvijā aizsāktu darbu. Ir *uzmanīgi jāuzklausa* viņu domas, jāizvērtē viņu pieredze.

Moments prasa *rūpīgi sekot notikumu attīstībai* okupētajā Latvijā un Padomju Savienībā vispār, lai mēs uz to varētu reaģēt ātri un atbilstīgi latviešu tautas interesēm.

Moments prasa nekavējoties veikt dažus konkrētus uzdevumus: ir jāpublicē vairākas aktuāli nepieciešamas *vēsturiska rakstura grāmatas* (ērtā formātā) par mūsu jaunāko laiku vēsturi un atkārtoti jāizdod *plkv. J. Vācieša* "Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme", jo pēc tām Latvijā ir liels pieprasījums. Tā kā Latvijā ir grūtības ar *"kultūras mantojuma"* apgūšanu, tad ir jāpadomā par tādu darbu iespēšanu (ar sabiedrības atbalstu), kas aizpildītu robus šajā laukā.

Mums nav jāžēlojas par savu "mazumu", jo "mazs" un "liels" ir ļoti relatīvi jēdzieni, un ir atkarīgi no allaž mainīgā "momenta" apstākļiem. Ir pierādīts, ka lojālā sadarbībā spējam arī ar maziem spēkiem veikt nozīmīgus darbus.

Ja būsīm *apbruņoti ar zināšanām* un izpratni par padomju mērķiem, taktiku ("elastisko") un metodēm, tad varam ar rāmu garu un humoru sagaidīt Kultkoma sūtītos kultūras sūtņus. Jāievēro, ka latviešu mākslas un kultūras darbinieki ļoti vēlas tikt uz brīdi laukā no padomju "tautu cietuma" un iepazīties ar dzīvi un strāvojumiem Rietumos. Bet *tikšanās ar viņiem nedrīkst atmieklēt mūsu nostāju un sašaurināt*

mūsu nacionālpolitisko aktivitāti. Mums arī nav jātērē savi līdzekļi šo pasākumu finansēšanai. Zviedrijas latvieši šos kultūras devumus un priekus ir varējuši baudīt par pliku velti; vai tad Amerikas latvieši būtu mazāk vērti šādai aprūpei?

Un saglabāsim jautru prātu, humoru un pašironiju visos šais "procesos". Tad ne Kultkoms, ne Droškoms (VDK), nez partkoms, ne izpolkoms nevarēs mūs piejāt un apmāut.

Uldis Ģermanis

Stokholmā, 1988. gada aprīlī
(Nolasīts Toronto, 22.4.1988
un Kičenerā 24.4.1988)

Par Patvaldību ... (turp.)

demonstrācijas un kaustīt "juku taislītājus". Var saprast, ka ziķerīgais ģenerālmajors Staņislavs Zukulis atgriezās no Maskavas savā dzimtajā pilsētā (dz. 1929. g. Rīgā) stiprināts čekistiskajā apziņā, iedvesmots pad-patriotiskiem darbiem un cerīgiem pasākumiem. Intervijā Cīņā viņš uzsvera, ka atklātuma apstākļos bīstami aktivizējušās latemigrantu reakcionārās organizācijas, kas cenšas kaitnieciski ietekmēt nestabilus padļaudis un grupas republikā. Tāpēc viņa iestādes modrie malači vēl aktīvāk izvēršot cīņu ārējā frontē.

Piebildīsim: ASV modrības dienests ir konstatējis, ka pēdējos padomju atklātuma un amerikāņu labgribas gados padomju izspiedze attīstījusi vēl neredzētu aktivitāti "kapitālisma galvenajā cietoksnī", izmantojot labvēlīgo gaisotni, ko radījusi sajūsma par jaunā "tētiņa" progresīvajiem centieniem. Mums nav jāšaubās, ka šos izdevīgos apstākļus ārzemēs maksimāli pūlas izmantot arī Staņislava Zukuļa ziķerzēļi.

Par gaisotni republikas iekšlietu organos interesantu liecību nupat devis kompartijas biedrs, LPSR iekšlietu ministrijas ugunsdzēsības pārvaldes (brand) majors Jānis Gustsons (*LuM*, nr. 44). 26. augustā viņš veicis operatīvu uzdevumu, izpalīdzot ar autokrānu Brīvības pieminekļa augšējās daļas fotografēšanā. Gustsons paskaidro:

- Izdarot izmēģinājuma pacelšanos pirms fotografēšanas, noliku ziedus augšā pie Brīvības tēla kājām. Par to nekavējoties saņēmu partijas sodu, un iekšlietu ministrijas kadrū daļai tika ierosināts atbrīvot mani no darba iekšlietu organos. Man tika inkriminēta patvarīga ugunsdzēsības tehnikas izmantošana nesankcionētas fotografēšanas mēģinājumā pie Brīvības pieminekļa un pieļautā politiskā tuvredzība. Kārtējo reizi par lojālītes pārbaudes lakmusa papīru kļuva iztaujāšana par manu attieksmi pret RS un citu radošo savienību plēnuma lēmumu, pret tautas nacionālo simboliku un neformālajām apvienībām. Kaut gan toreiz vēl nebija rehabilitēta nacionālā simbolika, es paskaidroju, ka man ir svēts viss, kas ir svēts manai tautai.

Nobeigumā Gustsons piebilst:

- Neviens nekad nepiespiedīs mani ar iecietību izturēties pret tiem pasaules klaidoņiem, kas brādā pa manas tautas kultūru un manu dzimto mātes valodu nosauc par suņu valodu vai vēl ļaunāk. (...)

Diemžēl republikas iekšlietu organos vēl joprojām pūš stagnācijas vēji.

Par lielkrievisko izredzētības apziņu un tautu saprašanos raksta žurnālists Pēteris Bankovskis (*LuM*, nr. 44). Viņš ieibilst pret krievu rakstnieka R. Dobrovenska padomiem, kas agrāk bija publicēti *Lit. un Mākslā* (nr. 40) un aprāda: Cienījamais rakstnieks faktiski piedāvā modeli, kā ar krievu valodas palīdzību varētu celt visu republikas nelatviešu tautu pašapziņu. Kā tad tā? Kā savu pašapziņu lai ceļ baltkrievs, ebrejs, lietuvietis, polis, lasot krievu laikrakstu, skatoties krievu TV programmu? Jāpiebilst vēl, ka krievu tautai piederīgie Latvijas iedzīvotāji jau tā ir privileģētākā stāvoklī. Tāpēc ierosinu veidot otru Latvijas TV programmu kā internacionālu programmu, savu ētera laiku atvēlot katrai Latvijas minoritātei. Tas pats attiecas uz radio. Bez šaubām īpaša uzmanība nepieciešama mūsu pašu libiešiem, latgaliešiem, čigāniem. Skaidrs tāpat, ka nepieciešama vesela buķete jaunu preses izdevumu - visās mūsu republikā pārstāvēto tautu valodās.

Bankovskis arī dod padomu, kā novērst šams papīra deficīts:

- Jānokārto makulātūras savākšana, jāpadzen lielāks skaits ierēdņu un jāatņem viņiem tie tūkstoši tonnu bezjēdzīgiem formulāriem un cirkulāriem izšķērdētā papīra.

Savus ierosinājumus patiesa internacionālisma veicināšanai Bankovskis nobeidz ar brīdinājumu (ja viss paliktu pa vecam):

- Citādi, lai cik bēdīgi būtu dažam to atzīt, veidosies mums tik bēdīgi pazīstamā lielkrieviskas izredzētības situācija.

Ar to šim apskatam patvarīgi punktu liek decentriskais
Dr. Ulfas Jāņsons.

Brīvības gada abonaments maksā: SEK 120; US \$25; CAN \$30; AUS \$30; £7.00; DM 35,-. Pasta konts Nr. 458335-7 (Zviedrijā).

Redaktori: Brūno Kalniņš, Aleksandrs Tērmanis un Vilnis Zaļkalns.

Adreses:

Zviedrijā: LSDSP, Box 7241, S-10389 Stockholm.

Tel: 08 - 110166; Telefaks: 08 - 200426

Vācijā: Aleksandrs Tērmanis, Prinzenhof 1a, D-4190 Kleve.

Anglijā: Jānis Petersons, Du Cane Court, Flat A22, London Sw17 7JA.

Kanādā: Tālis Forstmanis, 629 Mill Park Drive, Kitchener, Ont., N2P 1V4.

Ansvarīgā utgāve: Bruno Misiņš